

Σημειώσεις στη Δικαστική Ψυχολογία και Ψυχιατρική

**Σύγγραμμα: «Δικαστική Ψυχολογία και
Ψυχιατρική», Λεωνίδας Κοτσαλής**

Δικαστική Ψυχιατρική

Εισαγωγή

**1) Έννοια και αποστολή της Δικαστικής Ψυχιατρικής. Υπευθυνότητα του
ατόμου. Νευροεπιστήμες και Δικαστική Ψυχιατρική**

Ψυχιατρική είναι εκείνο το τμήμα της ιατρικής επιστήμης, το οποίο ασχολείται με τη διάγνωση, τη θεραπεία και την πρόληψη των ψυχικών ασθενειών.

Η αποστολή της δικαστικής ψυχιατρικής συνίσταται στην επιστημονική διάκριση μεταξύ πνευματικώς ώριμου και υγιούς ανθρώπου, ο οποίος μπορεί να καταστεί υπεύθυνος για τις πράξεις του και πνευματικώς αρρώστου ή αδύναμου ανθρώπου, ο οποίος δεν μπορεί να καταστεί υπεύθυνος για τις πράξεις του, εξαιτίας αυτής του της κατάστασης.

Αποστολή λοιπόν του **ψυχιάτρου-πραγματογνώμονα** είναι να αξιολογήσει την ψυχική υγεία του ανθρώπου-δράστη-κατηγορουμένου και να κρίνει εκ του αποτελέσματος, αν αυτός είναι ικανός να καταστεί υπεύθυνος για την πράξη του, δηλαδή αν είναι **ικανός για καταλογισμό**. Δευτερεύοντα καθήκοντά του είναι να **προβλέψει** τη μέλλουσα συμπεριφορά του ατόμου που εξετάζει και να **βρει** κατάλληλα θεραπευτικά μέτρα.

Συνεπώς, η δικαστική ψυχιατρική απαντάει στο ερώτημα μέχρι ποιου βαθμού και με ποια ιατρικά και κοινωνικά αποτελέσματα ένας αξιόποινος δράστης είναι ψυχικά ανώμαλος.

Αντίθετα, στην αρμοδιότητα της δικαιοσύνης ανήκει ο καθορισμός των εννόμων συνεπειών της ψυχιατρικής εκτιμήσεως ενός αξιόποινου δράστη.

Επομένως, η απάντηση στο βασικό ερώτημα εάν ο συγκεκριμένος δράστης είναι ικανός ή ανίκανος για καταλογισμό παραμένει στην κυριαρχική εκτίμηση του δικαστηρίου.

2) Οι αρμοδιότητες του ψυχιάτρου-πραγματογνώμονα και η συνεργασία του με το δικαστήριο της ουσίας

Ο ψυχίατρος-πραγματογνώμονας εκφράζεται στη δίκη ως «βοηθός» του δικαστή.

Εάν υπάρξουν περιστατικά που καθιστούν απλώς και μόνο πιθανή την περίπτωση αποκλεισμού ή μείωσης της ικανότητας για καταλογισμό, τότε το δικαστήριο μπορεί, ελλείψει δικής του ειδημοσύνης, να σχηματίσει επαρκώς τεκμηριωμένη κρίση επί του θέματος (ΚΠοινΔ 177), μόνο με τη συνδρομή ειδικού, δηλαδή του ψυχιάτρου-πραγματογνώμονα.

Η νομολογία των δικαστηρίων κάνει δεκτό ότι ναι μεν η πραγματογνωμοσύνη δεν δεσμεύει το δικαστήριο, αφού ισχύει η αρχή της ηθικής απόδειξης, αλλά αν ο δικαστής απομακρυνθεί από τα πορίσματά του πραγματογνώμονα πρέπει να αιτιολογήσει ειδικώς τη θέση του, παραθέτοντας πραγματικά περιστατικά τα οποία αναιρούν αυτά που έλαβε ο πραγματογνώμονας υπόψη για να φτάσει στο συμπέρασμά του.

3) Ακούσιος εγκλεισμός (Ν. 2071/1992 άρθρα 95 επ.)

Ακούσιος εγκλεισμός με βάση το άρθρο 95 παρ. 1 του Ν. 2071/1992 είναι η χωρίς τη συγκατάθεση του ασθενούς εισαγωγή του και παραμονή σε ψυχιατρικό κατάστημα. Διακρίνεται από τον ίδιο το νόμο από τη φύλαξη του άρθρου 69 του ΠΚ. Η διαφορά τους είναι ότι ο ακούσιος εγκλεισμός είναι προληπτικό μέτρο και τίθεται σε ισχύ, ώστε ο ψυχικώς διαταραγμένος να μην τελέσει εγκλήματα, ενώ η φύλαξη είναι ποινικό μέτρο και αφορά όσους τέλεσαν άδικη πράξη κάποιας βαρύτητας και έχουν χαρακτηριστεί ακαταλόγιστοι και επικίνδυνοι.

Κατά το άρθρο 96, υπάρχουν δύο προϋποθέσεις για να λειτουργήσει ο ακούσιος εγκλεισμός: α) η διαπίστωση ψυχικής διαταραχής και ανικανότητα ασθενούς να κρίνει για το συμφέρον της υγείας του ή β) η νοσηλεία του ασθενούς που πάσχει από ψυχική διαταραχή να είναι απαραίτητη για να αποτραπούν πράξεις βίας κατά του ίδιου ή τρίτου. Με βάση λοιπόν το νόμο, μπορεί να αποφασισθεί ακούσιος εγκλεισμός και σε

περίπτωση μη επικίνδυνων ψυχασθενών (περίπτωση α). Παράλληλα στο ίδιο άρθρο αναφέρονται τα πρόσωπα που μπορούν να ζητήσουν τον εγκλεισμό, διαγράφεται το πλαίσιο δράσης του εισαγγελέα και οι συνθήκες έκδοσης της δικαστικής απόφασης περί του εγκλεισμού.

Στο άρθρο 97 εκτίθενται τα ένδικα μέσα που μπορούν να ασκηθούν κατά της δικαστικής απόφασης (του Μονομελούς Πρωτοδικείου). Αυτά είναι η έφεση και η ανακοπή. Η έφεση συζητείται κεκλεισμένων των θυρών από το τριμελές εφετείο.

Η δικαστική κρίση πρακτικά δεν θα απομακρύνεται από την ψυχιατρική άποψη αφού η δικαστική απόφαση οφείλει να είναι αιτιολογημένη με βάση το αποδεικτικό υλικό. Πάντως, ο δικαστικός έλεγχος εγγυάται την τήρηση των τυπικών προϋποθέσεων της ακούσιας νοσηλείας και παρέχει στον κρινόμενο τη δυνατότητα να αναπτύξει τις απόψεις του, να έχει τη συμπαράσταση δικηγόρου και ψυχιάτρου ως τεχνικού συμβούλου και να ασκεί ένδικα μέσα.

Η ρύθμιση της ικανότητας για καταλογισμό και της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό στον Ποινικό Κώδικα

Ο ΠΚ ρυθμίζει τις περιπτώσεις στις οποίες δεν υπάρχει ικανότητα για καταλογισμό, δηλαδή την ποινική μεταχείριση των μη-ικανών προς καταλογισμό όπως και των ελαττωμένης ικανότητας προσώπων. Ο εντελώς εξαιρετικός χαρακτήρας των περιπτώσεων ανικανότητας για καταλογισμό έχει ως αυτονόητη συνέπεια ότι το δικαστήριο κατά κανόνα δεν έχει αφορμή να ασχοληθεί με το εν λόγω ζήτημα ούτε να αιτιολογήσει ειδικά στην απόφασή του την ικανότητα του δράστη.

Αυτό δεν σημαίνει ότι η ικανότητα για καταλογισμό τεκμαίρεται υπάρχουσα, αφού το δικαστήριο θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να πειστεί, να αποκτήσει δικανική πεποίθηση (ΚΠοινΔ 177) για το ότι ο δράστης είναι ικανός για καταλογισμό. Άρα η απόδειξη της ικανότητας προς καταλογισμό δεν αποτελεί θέμα του κατηγορουμένου, ώστε να φέρει το βάρος απόδειξης και σε μη δυνατότητα απόδειξης να τιμωρηθεί.

Είτε ο κατηγορούμενος προβάλλει την ανικανότητα για καταλογισμό (αυτοτελής ισχυρισμός) είτε δημιουργηθεί υπόνοια στο δικαστήριο ότι ο κατηγορούμενος μπορεί να είναι ακαταλόγιστος, το τελευταίο πρέπει να ασχοληθεί με το θέμα. Εδώ θα ισχύει πάντα η αρχή *in dubio pro reo*. Αν δεν δημιουργηθεί πλήρης δικανική πεποίθηση για την ικανότητα προς

καταλογισμό του δράστη, τότε αυτός πρέπει να αθωωθεί ως ακαταλόγιστος. Ομοίως αν το πρόβλημα αυτό ανακύψει επί της κρίσης του δικαστικού συμβουλίου, αυτό θα πρέπει να αποφασίσει να μην απαγγελθεί κατηγορία.

Η έλλειψη ικανότητας για καταλογισμό προβλέπεται στην ΠΚ 34, ενώ η μειωμένη ικανότητα για καταλογισμό στην ΠΚ 36. Το ερώτημα για την ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό θα πρέπει να εκτιμάται και να κρίνεται πάντα σε σχέση με τη συγκεκριμένη πράξη.

Προσοχή πάντα στην ΠΚ 35: κατ' αυτήν, αν ο δράστης αποφάσισε να τελέσει το έγκλημα χωρίς να βρίσκεται σε ψυχική διαταραχή και το τέλεσε αφού έφερε τον εαυτό του υπαιτίως σε ψυχική διαταραχή, τιμωρείται σαν να είχε τελέσει το έγκλημα με δόλο (*actio libera in causa*). Βέβαια στην περίπτωση της υπαίτιας μέθης, λειτουργεί η παρ. 2 της ΠΚ 36, σε συνδυασμό με την ΠΚ 193 που αφορά την επιμέτρηση ποινής.

Πάλι ισχύει το αξίωμα *in dubio pro reo*: αν υπάρχουν αμφιβολίες για το αν ο δράστης είναι ικανός ή περιορισμένα ικανός για καταλογισμό, οι οποίες δεν αίρονται, πρέπει να γίνει δεκτό ότι είναι ελαττωμένα ικανός για καταλογισμό. Ομοίως αν οι αμφιβολίες αφορούν την απάντηση του ερωτήματος της ολικής ανικανότητας ή ελαττωμένης ικανότητας, τότε τασσόμαστε υπέρ της ολικής ανικανότητας.

1) Ποινική ανηλικότητα

Ικανός για καταλογισμό είναι ο ποινικά ενήλικος. Αυτός είναι (ΠΚ 122 και 126) όποιος έχει συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας του.

Τα νήπια (όσα δεν έχουν συμπληρώσει το 8^ο έτος της ηλικίας τους) είναι πάντοτε ανίκανα για καταλογισμό και αδιάφορα από άποψη ποινικού δικαίου. Υπόκεινται μόνο στις διατάξεις του ΑΚ περί γονικής μέριμνας (ΑΚ 1500).

Τα άτομα μεταξύ 8^{ου} και 13^{ου} έτους είναι απολύτως ανεύθυνα και οι πράξεις τους δεν καταλογίζονται σε αυτά. Όμως η βαρύτητα της πράξης τους (κακούργημα ή πλημμέλημα) αλλάζει την μεταχείριση που αυτά θα έχουν: αναμορφωτικά μέτρα για ψυχικώς μη νοσούντες και θεραπευτικά μέτρα για ψυχικώς νοσούντες (ΠΚ 122 και 123 αντίστοιχα).

Τα άτομα μεταξύ 13^{ου} και 18^{ου} έτους ενδέχεται να είναι καταλογιστά. Μπορούν να θεωρηθούν είτε ανεύθυνα είτε υπεύθυνα. Αν θεωρηθούν ανεύθυνα κατά την ΠΚ 126 τους επιβάλλονται αναμορφωτικά μέτρα

(καθότι μη ψυχικά νοσούντες) ή θεραπευτικά μέτρα κατά την ΠΚ 123 (αν θεωρηθούν ψυχικά νοσούντες). Εξάλλου αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις της ΠΚ 127 (κατ εξακολούθηση κακουργήματα κατά της ζωής από ανήλικο μεγαλύτερο ή ίσο των 15 ετών) επιβάλλεται περιορισμός σε κατάσταση κράτησης νέων.

Τέλος προβλέπεται κατά την ΠΚ 133 το ελαφρυντικό μετεφηβικής ηλικίας. Αφορά ενηλίκους 18 με 21 ετών και προβλέπει ελαττωμένη ποινή. Βέβαια η δυνατότητα αυτή είναι δυνητική για το δικαστήριο (ΠΚ 83).

2) Σημείο αναφοράς της ανικανότητας για καταλογισμό και της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό: η συγκεκριμένη πράξη

Η ικανότητα προς καταλογισμό συναρτάται πάντα προς ορισμένη πράξη. Στις ΠΚ 34 και 36 ορίζεται σαφώς ότι ο δράστης θα πρέπει εξαιτίας της βιολογικής του καταστάσεως να είναι ανίκανος να διακρίνει το άδικο της πράξεώς του ή να είναι ελαττωμένα ικανός να προβεί σε αυτή τη διάκριση.

3) Μερική ανικανότητα για καταλογισμό και μερικώς ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό

Η ψυχιατρική επιστήμη δείχνει να αναγνωρίζει τη δυνατότητα μιας μερικής ανικανότητας για καταλογισμό (και έτσι αντίστοιχα της μερικώς ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό) δηλαδή ενός αποκλεισμού της ποινικής υπευθυνότητας ενός γενικώς ικανού για καταλογισμό σε σχέση με ορισμένα εγκλήματα, ενώ αντίστροφα το πρόβλημα της μερικής ικανότητας για καταλογισμό (υπευθυνότητα ενός ψυχικώς αρρώστου για ορισμένες πράξεις) είναι αμφισβητούμενο.

4) Actio libera in causa (ΠΚ 35)

Η εφαρμογή των ΠΚ 34 και 36 υποδηλώνει ότι η ύπαρξη ανικανότητας προς καταλογισμό ή η ύπαρξη μερικής ικανότητας προς καταλογισμό μελετάται **κατά τη διενέργεια της πράξης και όχι κατά το χρόνο επελεύσεως του αποτελέσματος**. Η ΠΚ 35 αποτελεί την εξαίρεση σε αυτή την πρακτική, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω. Η actio libera in causa αφορά πράξεις όπου ο δράστης θέτει σε κατάσταση ικανότητας προς καταλογισμό και υπαιτίως σε κίνηση μια αιτιώδη αλληλουχία

συμπεριφοράς απευθυνόμενος προς πραγμάτωση της αντικειμενικής υποστάσεως κάποιου εγκλήματος, αλλά η τέλεση της πράξης με την οποία πραγματώνεται η αντικειμενική υπόσταση συντελείται καθ' ον χρόνο αυτός έχει περιέλθει πλέον σε κατάσταση ανικανότητας προς καταλογισμό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση κατά την οποία ο δράστης Α, ο οποίος θέλει να χτυπήσει το Β καταναλώσει ποσότητα αλκοόλ για να πάρει θάρρος. Αν τελικά το πράξει τιμωρείται κατά τις ΠΚ 35 και 308 παρ. 1 σαν να είχε τελέσει σωματική βλάβη με πρόθεση.

Στην περίπτωση αυτή, η υπαιτιότητα του δράστη αναφέρεται στην πρόκληση της καταστάσεως ανικανότητας ή ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό και αφετέρου στην τελεσθείσα σε αυτή την κατάσταση πράξη.

Η α.Ι.Ι.ς μπορεί κατά την ΠΚ 35 να τελεστεί τόσο με δόλο όσο και εξ αμελείας. Βέβαια στην δεύτερη περίπτωση η πράξη μόνο τότε είναι αξιόποινη, όταν ο νόμος αναφέρει μια αντίστοιχη ποινική υπόσταση εξ αμελείας. Η αμέλεια εδώ αναφέρεται στην έλλειψη πρόβλεψης ότι η περιέλευση στην εν λόγω κατάσταση που αίρει ή μειώνει τον καταλογισμό θα μπορούσε να οδηγήσει τον δράστη στην τέλεση εγκλήματος.

5) Η δικονομική αρχή “in dubio pro reo” και τα άρθρα 34 και 36 ΠΚ

Σχετικά με τις ΠΚ 34 και 36, η αρχή «in dubio pro reo» εξειδικεύεται κυρίως στο πόρισμα ότι αν δεν μπορεί να αποκλεισθεί με κάθε βεβαιότητα η εφαρμογή τους, τότε πρέπει να εφαρμοστούν, σε όφελος του κατηγορουμένου. Ομοίως και λογικώς εφαρμόζονται όταν ξεκάθαρα συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής τους.

Είναι εσφαλμένη η αντίληψη ότι η ικανότητα προς καταλογισμό τεκμαίρεται υπάρχουσα. Ο δικαστής οφείλει να σχηματίσει δικανική πεποίθηση ότι δεν συντρέχει κάποιος λόγος άρσης του αδίκου ή του καταλογισμού. Εάν έχει αμφιβολίες ως προς τη συνδρομή κάποιου από αυτούς τους όρους, η αμφιβολία του πρέπει να λειτουργήσει προς όφελος του κατηγορουμένου και προς αθώωσή του. Το τεκμήριο αθωότητας βέβαια **δεν ισχύει μέχρι την κήρυξη της ενοχής, αλλά μέχρι το σχηματισμό πλήρους δικανικής πεποίθησης προς την ανυπαρξία αθωότητας. Σημειώνεται ότι ο κατηγορούμενος δεν έχει υποχρέωση να αποδείξει την μη ικανότητά του προς καταλογισμό.**

Αν ισχύουν τα παραπάνω, ο δράστης κατ' αρχάς δεν μπορεί να τιμωρηθεί. Εξαίρεση αποτελεί η εφαρμογή της ΠΚ 193, όταν πληρούνται οι προϋποθέσεις αυτής.

6) Έγκλημα σε κατάσταση υπαιτίου και πλήρους μέθης (ΠΚ 193)

Πρόκειται για μια επικουρική προς την ΠΚ 35 διάταξη η οποία τιμωρεί το έγκλημα σε υπαίτια μέθη. Κατ' αυτήν, όποιος, εκτός από τις περιπτώσεις της ΠΚ 35, με πρόθεση ή εξ αμελείας, περιάγει τον εαυτό του σε κατάσταση μέθης που αποκλείει τον καταλογισμό κατά την ΠΚ 34 και σε αυτή την κατάσταση γίνει υπαίτιος πράξης, η οποία άλλως θα του είχε καταλογιστεί ως κακούργημα ή πλημμέλημα, τιμωρείται με φυλάκιση έως 6 μήνες αν η πράξη είναι πλημμέλημα και με φυλάκιση έως 2 έτη αν η πράξη είναι κακούργημα. Αν η πράξη διώκεται μόνο ύστερα από έγκληση, η ποινική δίωξη ασκείται μόνο μετά την υποβολή της.

Εδώ λοιπόν μας νοιάζει ότι υπαιτίως (με δόλο ή αμέλεια) ο δράστης μέθυσε χωρίς όμως να έχει προγραμματίσει τη μέθη του για να τελέσει έγκλημα. Τέλεσε έγκλημα γιατί μέθυσε. Είναι σημαντικό αν η μέθη τον οδήγησε σε ανικανότητα ή ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό. Στη δεύτερη περίπτωση πάντως εφαρμόζεται η παρ. 2 της ΠΚ 36, άρα η ΠΚ 193 εφαρμόζεται στην πρώτη περίπτωση. Συνεπώς η ποινική ευθύνη δεν στηρίζεται στη μη ένοχο πράξη εκ μέθης αλλά στο γεγονός ότι αυτός υπαιτίως περιήγαγε τον εαυτό του σε μια επικίνδυνη κατάσταση η οποία είναι δεκτική να τον οδηγήσει σε τέλεση εγκλήματος, αφού αποκλείει την ελεύθερη διαμόρφωση βουλήσεως.

Η διάταξη αυτή αναπληρώνει το δημιουργούμενο κενό που αφήνει η ΠΚ 35 σχετικά με την αμέλεια ως προς την περιέλευση σε ανικανότητα ή ελαττωμένη ικανότητα προς καταλογισμό, η οποία ρυθμίζει ότι, σε τέτοια περίπτωση, για να τιμωρηθεί το έγκλημα, πρέπει να μπορεί να τελεσθεί και εξ αμελείας. Άλλωστε δεν υπάρχουν και πολλές διατάξεις που να το προβλέπουν αυτό. Επίσης, η ΠΚ 193 δεν προβλέπει τη διπλή υπαιτιότητα της ΠΚ 35.

Αμφισβητείται αν το έγκλημα που θεμελιώνει η διάταξη είναι **αφηρημένης διακινδυνεύσεως ή συγκεκριμένης διακινδυνεύσεως**. Υπενθυμίζεται ότι αν είναι έγκλημα αφηρημένης διακινδυνεύσεως τιμωρεί την περιέλευση σε κατάσταση μέθης ενώ αν είναι συγκεκριμένης

διακινδυνεύσεως τιμωρεί το τελεσθέν έγκλημα. **Ξεκάθαρη απάντηση δεν δίνεται.**

7) Πλάνη περί τον άδικο χαρακτήρα της πράξης (ΠΚ 31 παρ. 2)

Μιλάμε για νομική πλάνη: Η πράξη δεν καταλογίζεται στο δράστη αν αυτός πίστεψε λόγω πλάνης ότι είχε δικαίωμα να τελέσει την πράξη και η πλάνη του αυτή ήταν συγγνωστή. Συγγνωστή είναι η πλάνη, όταν αυτός που πλανάται, όση επιμέλεια και να επεδείκνυε, πάλι θα οδηγούταν σε πλάνη. Η αποδοχή της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό προϋποθέτει ότι από το δράστη λείπει πραγματικά η συνείδηση του αδίκου, ότι με άλλα λόγια βρισκόταν σε πλάνη περί το άδικο που εξήρτατο από τη βιολογική του κατάσταση. Επειδή λοιπόν η βιολογική του κατάσταση του δράστη επί ελαττωμένης ικανότητας **δεν αναιρεί την ικανότητα να κρίνει ο δράστης το άδικο, έχουμε να κάνουμε όχι με συγγνωστή αλλά με φευκτή πλάνη.**

Άρα στην περίπτωση της ΠΚ 36 παρ. 1 έχουμε φευκτή πλάνη. Άρα δεν εφαρμόζεται η ΠΚ 31 παρ. 2 η οποία απαιτεί την ύπαρξη συγγνωστής πλάνης. Βέβαια η διάταξη αυτή αναφέρει ότι στην περίπτωση φευκτής πλάνης, η ποινή μπορεί να μειωθεί. Άρα η ΠΚ 31 παρ. 2 είναι ειδική και εφαρμόζεται πριν και μαζί με την ΠΚ 36.

8) Δυνητική ή υποχρεωτική μείωση της ποινής σε περίπτωση ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό;

Η μείωση της ποινής είναι **υποχρεωτική** κατά την ΠΚ 83. Συνεπώς και στην περίπτωση της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό πρέπει να γίνει δεκτή η υποχρέωση του δικαστή να μειώσει την ποινή του δράστη, εφόσον δεν τίθεται σε εφαρμογή η ΠΚ 36 παρ 2 για την υπαίτια μέθη. Η επιμέτρηση εδώ ακολουθεί δύο στάδια:

Α) Αφού γίνει δεκτή η ελαττωμένη ικανότητα καταλογισμού, ο δικαστής αποδέχεται να μειώσει και την ποινή. Σημειώνεται ότι έχει αποκλεισθεί η εφαρμογή της ΠΚ 36 παρ. 2 περί υπαίτιας μέθης.

Β) Στη συνέχεια προσδιορίζεται η ελαττωμένη ποινή με βάση τις γενικές αρχές επιμέτρησης.

Συμπερασματικά, ουσιωδώς ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό=ουσιωδώς ελαττωμένη ενοχή=ουσιωδώς ελαττωμένη ποινή.

9) Έννομες συνέπειες

Σε περίπτωση ανικανότητας προς καταλογισμό ο δράστης απαλλάσσεται της ποινής, ενδέχεται όμως να υποβληθεί στο στερητικό της ελευθερίας μέτρο της φύλαξης της ΠΚ 69. Αντίθετα σε περίπτωση ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό, ο δράστης τιμωρείται με μειωμένη ποινή, ενόψει της ΠΚ 36 παρ. 1. Εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση της υπαίτιας μέθης (ΠΚ 36 παρ. 2). Η έκτιση τέτοιας ποινής πρέπει να γίνεται σε ειδικά καταστήματα (ΠΚ 37), η δε διάρκεια της ποινής, επίσης κάτω από προϋποθέσεις (ιδιάζουσα ποινή, η οποία ναι μεν ανταποκρίνεται στην μειωμένη ενοχή, αλλά και στον κοινωνικό κίνδυνο αυτών των δραστών) είναι σχετικά αόριστη.

Συνεπώς, η πλήρης εικόνα της ποινικής μεταχείρισης δραστών με ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό ενόψει των ΠΚ 36 και 37 έχει ως εξής:

- Υπάρχουν περιπτώσεις ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό με ανάγκη ιδιαίτερης μεταχείρισης ή μέριμνας της ΠΚ 37
- Υπάρχουν περιπτώσεις ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό χωρίς ή με υπαίτια μέθη που υπάγονται στο άρθρο 36 παρ. 1 ή 2
- Υπάρχουν περιπτώσεις ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό με το στοιχείο της επικινδυνότητας για τη δημόσια ασφάλεια που υπάγονται στο άρθρο 38 ΠΚ και επόμενα
- Υπάρχουν περιπτώσεις ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό με το στοιχείο του επικινδύνου (άρθρο 38) και το στοιχείο της καθ' έξη ή κατ' επάγγελμα τελέσεως (ΠΚ 90, 91) που υπάγονται στην ΠΚ 41.

Βασική προϋπόθεση για την επιβολή είτε του μέτρου ασφαλείας της ΠΚ 69 είτε της ιδιάζουσας ποινής της ΠΚ 38 είναι η επικινδυνότητα του δράστη. Σύμφωνα με την ΠΚ 13, ιδιαίτερα επικίνδυνος χαρακτηρίζεται ο δράστης, όταν από τη βαρύτητα της πράξης, τον τρόπο και τις συνθήκες τέλεσης, τα αίτια που τον ώθησαν και την προσωπικότητά του μαρτυρείται αντικοινωνικότητα αυτού και καθαρή ροπή του σε διάπραξη νέων εγκλημάτων στο μέλλον. Σε προέκταση αυτού, κατά το Χωραφά, **ως επικίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια για την εφαρμογή των ΠΚ 38, 69, 90, 92 ΠΚ είναι χαρακτηριστέος ο δράστης, οσάκις η υπ' αυτού επάναληψη στο μέλλον εγκλημάτων είναι πιθανή, τα δε μετά**

πιθανότητας αναμενόμενα εγκλήματα είναι τέτοιας σοβαρότητας, ώστε η δι' αυτών διατάραξη της εννόμου τάξεως να δύναται να θεωρηθεί σημαντική.

Ανικανότητα για καταλογισμό: Σε τέτοια περίπτωση, το δικαστήριο αθώνει τον κατηγορούμενο, ενώ αν η διαδικασία βρίσκεται πριν το ακροατήριο, το δικαστικό συμβούλιο εκδίδει απαλλακτικό βούλευμα. Αν βέβαια ο δράστης θεωρηθεί επικίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια, τότε τίθεται σε ισχύ το μέτρο ασφαλείας της φύλαξης της ΠΚ 69 και αυτός να εγκλειστεί σε θεραπευτικό κατάστημα. Η διάταξη της ΠΚ 69 είναι **άμεσα εκτελεστή προς χάριν του κοινωνικού συνόλου**. Είναι αναπληρωτικό της ποινής μέτρο, αφού δεν μπορεί να επιβληθεί ποινή. Προϋποθέσεις της ΠΚ 69 είναι:

- Ανικανότητα για καταλογισμό κατά την ΠΚ 34 (νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών) ή την ΠΚ 33 (κωφλαλία).
- Τέλεση από τον δράστη είτε κακουργήματος είτε πλημμελήματος απειλούμενο με ποινή φυλάκισης ανώτερη των 6 μηνών.
- Αξιολόγηση του δράστη υπό του δικαστηρίου ή του δικαστικού συμβουλίου ως επικίνδυνου για τη δημόσια ασφάλεια. Για τον καθορισμό της επικινδυνότητας λαμβάνεται υπόψη η ποιότητα του ψυχικού νοσήματος, ο ρυθμός των εκδηλώσεων αυτού και οι εξωτερικές εκδηλώσεις αυτού.

Αν συντρέχουν οι παραπάνω προϋποθέσεις, το μέτρο της φύλαξης επιβάλλεται **υποχρεωτικά**. Ως μέτρο μπορεί να επιβληθεί είτε από το **δικαστήριο** είτε από το **δικαστικό συμβούλιο** και εκτελείται με την φροντίδα της **εισαγγελικής αρχής (ΠΚ 70)**. Η διάρκειά της είναι σχετικώς αόριστη, υποκείμενη σε περιοδικό 3ετη έλεγχο. Η φύλαξη του ακαταλόγιστου κρίνεται ότι πρέπει να συνεχίζεται όχι μέχρι τη θεραπεία του αλλά μέχρι την άρση της επικινδυνότητάς του για τη δημόσια ασφάλεια. Αμφισβητείται αν η νοσηρή διατάραξη πρέπει να υπάρχει κατά το χρόνο της δίκης ή κατά το χρόνο διάπραξης του εγκλήματος. Υποστηρίζεται (Παρασκευόπουλος) ότι **αν η νοσηρή διατάραξη έχει εκλείψει κατά το χρόνο της δίκης δεν επιτρέπεται ο εγκλεισμός σε θεραπευτικό κατάστημα ακόμα και αν κρίνεται επικίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια**. Από την άλλη, ο Χωραφάς, υποστηρίζει το **αντίθετο**.

Ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό: Η έκτιση της ποινής αυτών των δραστών γίνεται σε ειδικά ψυχιατρικά καταστήματα ή παραρτήματα των φυλακών (ΠΚ 37), εφόσον επιβάλλεται από την κατάστασή τους. Υποστηρίζεται ορθώς ότι το μέτρο αυτό αφορά τους ψυχικώς νοσούντες και όχι σε όσους εγκλημάτισαν σε παροδική διατάραξη συνειδήσεως. Η εποπτεία της εφαρμογής της διατάξεως ανήκει στον εισαγγελέα πλημμελειοδικών του τόπου εκτίσεως της ποινής (ΚΠοινΔ 572).

Η επιβολή της ποινής αναφέρεται στα άρθρα 38επ. του ΠΚ. Πρόκειται για ιδιάζουσα ποινή, αφού τα πρόσωπα αυτά είναι καταρχήν καταλογιστά (ως ένα βαθμό) και πρέπει να αντιμετωπισθούν κατά τρόπο πρόσφορο για την κατάστασή τους. Επιβάλλεται στους ελαττωμένα ικανούς για καταλογισμό και τους κωφάλαλους (ΠΚ 36 και 33 παρ. 2 αντίστοιχα) εφόσον αυτά τα άτομα αποτελούν κίνδυνο για τη δημόσια ασφάλεια και η πράξη που τέλεσαν ήταν κακούργημα ή πλημμέλημα που τιμωρείται με ποινή τουλάχιστον 6 μηνών.

Δυνατές νομοθετικές λύσεις. Η επιλογή του ΠΚ

Ο ΠΚ επιλέγει τη μικτή-σύνθετη μέθοδο για να ρυθμίσει την ικανότητα για καταλογισμό. Σύμφωνα με αυτή, ο νόμος αναφέρει καταρχάς εξαντλητικά τους βιολογικούς λόγους της ανικανότητας για καταλογισμό (και αντίστοιχα της ελαττωμένης ικανότητας) που περιγράφουν την ανώμαλη κατάσταση του δράστη. Οι λόγοι αυτοί όμως αποτελούν το πρώτο σκαλοπάτι της μελέτης. Μετά την ύπαρξη αυτών εξετάζεται ποιες συνέπειες είχαν αυτοί οι παράγοντες πάνω στην ικανότητα διακρίσεως και συμμορφώσεως κατά την εγκληματική πράξη. Για να λειτουργήσουν λοιπόν οι ΠΚ 34 και 36 **θα πρέπει οι αναφερόμενοι βιολογικοί παράγοντες να έχουν άρει ή μειώσει ουσιωδώς την ικανότητα για διάκριση ή συμμόρφωση. Απαιτείται λοιπόν να υπάρχει αιτιώδης αλληλουχία ανάμεσα στο βιολογικό εύρημα και το ψυχικό επακόλουθο ενόψει μιας συγκεκριμένης πράξης.**

Τα βιολογικά και ψυχολογικά κριτήρια των άρθρων 34 και 36 ΠΚ. Κωφαλαλία κατ' άρθρο 33 ΠΚ

1) Τα βιολογικά και ψυχολογικά κριτήρια των άρθρων 34 και 36 ΠΚ

Όπως προαναφέρθηκε, στο πλαίσιο των ΠΚ 34 και 36 μιλάμε για μια διώροφη κατασκευή: οι ικανότητες διακρίσεως και συμμορφώσεως που εξετάζονται σε ψυχολογικό επίπεδο (δεύτερος όροφος) θα πρέπει να συνδέονται σε σχέση «λόγου προς ακολουθία» με τα βιολογικά κριτήρια που τίθενται από τον νόμο (πρώτος όροφος).

Όσον αφορά αυτά τα βιολογικά χαρακτηριστικά δεν μπορούμε να δεχθούμε ότι υπάρχει ταύτιση του περιεχομένου τους στο νόμο με αυτό που τους προσδίδει η ψυχιατρική. Αντίθετα, αποτελούν υπερκείμενες έννοιες, μέσα στις οποίες ο ψυχίατρος μπορεί να εντάξει το πόρισμά του. Οπότε ο ψυχίατρος-πραγματογνώμονας πρέπει να ακολουθήσει τη συστηματική του, όπως του υπαγορεύει η επιστήμη του, και να προσπαθήσει να εντάξει τη μελέτη του σε μια από τις υπερκείμενες κατηγορίες, χωρίς να απαιτεί την απόλυτη ταύτιση.

Άλλωστε, η διαπίστωση της μειώσεως της ενοχής του δράστη ή του αποκλεισμού της είναι έργο του δικαστή και όχι του ψυχιάτρου.

Βιολογικά (εισαγωγικά ή περιγραφικά) κριτήρια (πρώτος όροφος): Τόσο για το άρθρο 34 όσο και για το άρθρο 34 χρησιμοποιούνται τα ίδια βιολογικά κριτήρια. Αυτά είναι: η νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών και η διατάραξη της συνειδήσεως. Τα κριτήρια αυτά πρέπει να λογιστούν ως νομικοί όροι που καλύπτουν ποικίλες ψυχολογικές και ψυχοπαθολογικές καταστάσεις. Αποτελούν κριτήρια ερμηνεύσιμα και δεν παρουσιάζουν καθαρές και στενά οριζόμενες υποστάσεις. Έτσι υπογραμμίζεται και ο ρόλος του πραγματογνώμονα ως βοηθού του δικαστή, αφού ο ψυχίατρος έρχεται να βοηθήσει το δικαστή να συγκεκριμενοποιήσει νομικές έννοιες και όχι να υποκαταστήσει το έργο του. Τα όριά τους είναι ρευστά. Για παράδειγμα, η μέθη από αλκοόλ μπορεί να αποτελέσει τόσο διατάραξη της συνειδήσεως όσο και νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών. Ειδικότερα:

- Η διατάραξη της συνειδήσεως

Συνείδηση: Είναι η συγκρότηση της βιώσεως των προσωπικών ψυχικών δεδομένων και του περιβάλλοντος με σύγχρονη ύπαρξη της δυνατότητας του αναλογισμού γι αυτό το βίωμα.

Νομικώς, η διατάραξη της συνειδήσεως μπορεί να ορισθεί ως η νέφωση ή ο εν μέρει αποκλεισμός της αυτοσυνειδησίας ή της συνειδήσεως με τον

έξω κόσμο ή της σχέσεως ανάμεσα σε αυτά τα δύο μεγέθη. Αντίθετα, αν λείπει εντελώς η συνείδηση, τότε δεν έχουμε πράξη.

Είναι αδιάφορο εάν η κατάσταση της διαταράξεως της συνείδησης (ιδωμένη ιατρικά) έχει νοσηρή ή μη νοσηρή μορφή, εάν έχει μικρή ή μεγάλη διάρκεια. **Αποφασιστική σημασία έχει απλώς και μόνο εάν υπήρχε κατά το χρόνο της συγκεκριμένης πράξεως ή όχι.**

Η διατάραξη της συνείδησης μπορεί να οδηγήσει είτε σε διαταραχές της ενάργειας (λόγω κόπωσης) είτε της σκέψης (λόγω πάθους) είτε του συναισθήματος (λόγω αναταρασσόμενων βιωμάτων).

Δεν μας ενδιαφέρει αν η διατάραξη στηρίζεται σε έλλειψη πνευματικού προσανατολισμού ή σε διαταραγμένο συναισθηματικό κόσμο ή τελεί σε εξάρτηση με μη νοσηρό παράγοντα όπως πχ η υπερκόπωση.

Τυπικά παραδείγματα διατάραξης συνείδησης είναι: η μέθη ύπνου, το πυρετικό παραλήρημα και η υπερβολική κόπωση. Σπανίως καταστάσεις πάθους όπως η αψιθυμία μπορούν να οδηγήσουν σε διατάραξη συνείδησης τόσο ισχυρή ώστε να αποκλειστεί ο καταλογισμός κατά την ΠΚ 34. Βέβαια, δεν είναι αδύνατο να συμβεί.

Διαφορετικό είναι το πάθος από την αψιθυμία που είναι γνωστή στον ΠΚ ως βρασμός ψυχικής ορμής. Ο βρασμός ψυχικής ορμής αποτελεί μια κατάσταση ψυχικής υπερδιέγερσης που οδηγεί στη διατάραξη της συνείδησης λόγω της αιφνίδιας έξαψης συναισθήματος ή πάθους που προκαλεί. **Έχουμε μια παροδική και μη νοσηρή διατάραξη της συνειδήσεως η οποία όμως οδηγεί στον αποκλεισμό της σκέψεως.** Βέβαια, στην περίπτωση πχ της ΠΚ 299 δεν οδηγεί στον αποκλεισμό του καταλογισμού, αλλά στην μειωμένη ικανότητα προς καταλογισμό.

Αντίθετα, το πάθος αποτελεί το αποτελεσμα της βαθμιαίας έντασης ενός συναισθήματος, το οποίο δύναται να κυριαρχήσει της λογικής. Και πάλι δεν μπορεί να γίνει λόγος για ανικανότητα προς καταλογισμό, συνηθέστερο είναι να οδηγούμαστε στον ελαττωμένο καταλογισμό. **Είναι έννοια ευρύτερη από τον βρασμό ψυχικής ορμής, καθώς τον περιλαμβάνει εννοιολογικά.**

Παραδείγματα βρασμού ψυχικής ορμής:

- Ανθρωποκτονία σε βρασμό ψυχικής ορμής (ΠΚ 299 παρ. 2)
- Σημαντική βλάβη ή εξύβριση λόγω δικαιολογημένης αγανάκτησης (ΠΚ 308 παρ. 3 και 361 παρ. 3)
- Υπέρβαση των ορίων της άμυνας ή της καταστάσεως ανάγκης λόγω φόβου ή ταραχής (ΠΚ 23, 25 παρ. 3, 32 παρ. 2)

- Ελαφρυντική περίπτωση λόγω ανάρμοστου συμπεριφοράς του παθόντος, ή λόγω οργής ή βίαιης θλίψης από την άδικη πράξη του θύματος εναντίον του δράστη

Τώρα σχετικά με την ποινική μεταχείριση: Στην πρώτη περίπτωση, γίνεται λόγος για ελαττωμένο καταλογισμό, στην δεύτερη περίπτωση είναι δυνητική η απαλλαγή του δράστη από την ποινή (ανικανότητα προς καταλογισμό) ενώ στην τέταρτη περίπτωση αποτελεί ελαφρυντική περίπτωση. Στην τρίτη περίπτωση αποκλείεται η ενοχή, αλλά όχι ο καταλογισμός.

Κατά την ορθότερη άποψη, δεν έχει σημασία αν το πάθος χαρακτηρίζεται υπαίτιο.

Ναρκωτικά ή αλκοόλ: Δεν μας αφορά αν από τη χρήση τους οδηγούμαστε σε διατάραξη της συνείδησης ή νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών, αλλά αν αποκλείεται η **ικανότητα για πράξη ή η ικανότητα για καταλογισμό**. Εάν η μέθη μειώνει απλώς την ικανότητα του δράστη για καταλογισμό και υπάρχει υπαιτιότητα αυτού σχετικά με αυτό, τότε ισχύει η ΠΚ 36 παρ. 2 και τιμωρείται σαν να είχε διαπράξει έγκλημα ως καταλογιστός. Επίσης, μπορεί να αίρεται η ικανότητα για καταλογισμό, αλλά να ισχύει το πραγματικό της ΠΚ 193 και έτσι να τιμωρείται από αυτή. Επισημαίνεται ότι **η τοξικομανία από μόνη της δεν οδηγεί σε έλλειψη ικανότητας για καταλογισμό, εάν δεν συντρέχει μια από τις αναφερόμενες στο άρθρο 34 «βιολογικές καταστάσεις» δηλαδή η νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών ή η διατάραξη της συνείδησης**. Μόνη της η τοξικομανία συνήθως οδηγά σε ελαττωμένη ικανότητα προς καταλογισμό, κυρίως **στην ανικανότητα συμμόρφωσης**. Για το αλκοόλ υπάρχει μια τυποποίηση: αν υπάρχει στο αίμα ποσοστό πάνω από 3 τις χιλίους τότε έχουμε ανικανότητα για καταλογισμό. Αν είναι από 2 τις χιλίους μέχρι 3, τότε έχουμε ελαττωμένη ικανότητα (γερμανική νομολογία). Βέβαια τα όρια είναι ρευστά, συναρτώμενα πάντα προς συγκεκριμένο άνθρωπο.

- Η νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών

Σημαντική συμβολή στην ερμηνεία αυτής της έννοιας δίνει η ΠΚ 123 παρ. 1: Με βάση αυτή, δεν περιλαμβάνονται στην έννοια της νοσηρής

διατάραξης των πνευματικών λειτουργιών οι *stricto sensu* ψυχικές νόσοι αλλά και οι βαριές ψυχικές ανωμαλίες και αλλοιώσεις.

Ένας γενικός ορισμός (Λειβαδίτης) ορίζει ότι διατάραξη σημαίνει κλινικές περιπτώσεις που χαρακτηρίζονται από έντονη ψυχική δυσφορία και σημαντική μείωση της λειτουργικότητας και της προσαρμοστικής ικανότητας του ατόμου.

Σύμφωνα με το νόμο, στην έννοια της διατάραξης περιλαμβάνεται τόσο η επίκτητη όσο και η έμφυτη ψυχολογική πλημμέλεια, παρόλο που διατάραξη συνήθως σημαίνει το «πέρασμα» από την κανονική κατάσταση στην αντικανονική.

Τώρα η έννοια **πνευματικές λειτουργίες** περιλαμβάνει όχι μόνο τις *stricto sensu* ψυχικές νόσους, αλλά και άλλες βαριές ψυχικές ανωμαλίες και αλλοιώσεις που μπορεί να είναι είτε γνωστικές είτε βουλητικές είτε συναισθηματικές, δηλαδή και διεργασίες που συλλαμβάνονται ψυχικά. **Καλύπτονται όλες οι ψυχικές λειτουργίες και όχι μόνο οι ανώτερες νοητικές όπως η μνήμη και η αντίληψη.**

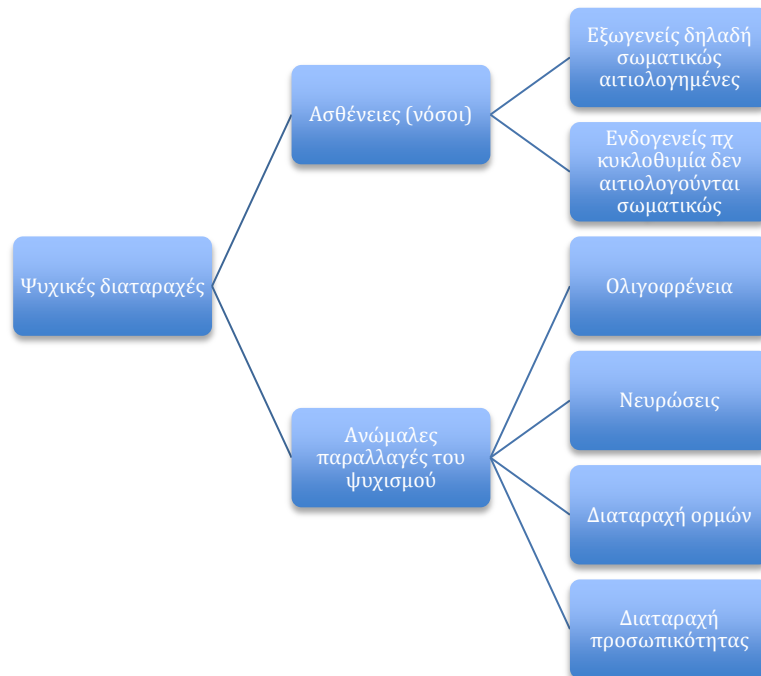
Σχετικά με το επίθετο «νοσηρός», υπάρχει νόσος μόνο στο σώμα και μια νοσηρή ψυχική εμφάνιση είναι αυτή της οποίας η ύπαρξη εξαρτάται από νοσηρές μεταβολές του σώματος. Συνεπώς **ψυχική νόσος ή ψύχωση συνιστά μια διάσπαση της νοηματικής αλληλουχίας του ψυχικού βίου, οφειλόμενη στην εισβολή μια νοσηρής σωματικής αλλοίωσης.**

Ταξινόμηση ψυχικών διαταρχών (ψυχικών ασθενειών και ψυχικών παραλλαγών) και η (πιθανή) ποινική τους εκτίμηση

Στην ψυχική νόσο έχουμε αποδεδειγμένα σωματικά αίτια (εξωγενείς ψυχώσεις) ή τουλάχιστον σφοδρώς πιθανολογούμενα (ενδογενείς ψυχώσεις). **Εδώ εξετάζουμε την πιθανότητα ανικανότητας για καταλογισμό.** Αντίθετα στις ψυχοπάθειες (ψυχικές παραλλαγές), στις νευρώσεις και στις ανωμαλίες των ορμών που δεν ανάγονται σε σωματικά αίτια **δεν αντιμετωπίζεται ο αποκλεισμός της ικανότητας για καταλογισμό.**

Στις ψυχικές ασθένειες έχουμε οξέα συμπτώματα όπως θόλωση της συνειδήσεως ή σύγχυση και χρόνια συμπτώματα όπως αποδήμηση συνείδησεως ή άνοια.

Στις ψυχικές παραλλαγές, έχουμε μειωμένη νοημοσύνη στις νευρώσεις άγχος και ανασφάλεια ενώ στις ψυχοπάθειες προβλήματα κοινωνικής ένταξης.

Η εξωγενής ασθένεια αποκλείει την ικανότητα για καταλογισμό. Η ενδογενής τεκμαίρεται ότι τη μειώνει, αλλά μπορεί in concreto να την αποκλείσει.

Η ανώμαλη παραλλαγή μπορεί να ελαττώσει την ικανότητα για καταλογισμό.

Βέβαια η τελική απόφαση ανήκει πάντα στο δικαστήριο στην οποία συμβάλλει με την παρουσίαση της γνωμάτευσής του ο ψυχίατρος-πραγματογνώμονας.

- Τα ψυχολογικά κριτήρια

Ερωτάται αν οι βιολογικές προϋποθέσεις των άρθρων 34 και 36 ΠΚ καθιστούν το δράστη ανίκανο να διακρίνει το άδικο της πράξεως ή ανίκανο να συμμορφωθεί προς τη διάκρισή του.

Μιλώντας για ικανότητα διακρίσεως του αδίκου, ο Μανωλεδάκης αναφέρει εννοούμε ουσιαστικά την ικανότητα του δράστη να αποφύγει την πλάνη περί το δίκαιο (είτε εξαιτίας εσφαλμένης γνώσης είτε λόγω

άγνοιας). Στην ΠΚ 34 έχουμε συγνωστή πλάνη περί το άδικο ενώ στην ΠΚ 36 φευκτή.

Μιλώντας για ικανότητα προς συμμόρφωση, ο Μανωλεδάκης αναφέρει ότι εννοούμε την ικανότητα του δράστη να σταθμίζει τους ερεθισμούς για την πράξη και τις αντιλήψεις αναστολής που αντιτίθενται προς αυτή και έτσι την ικανότητα για λήψη απόφασης ως έκφραση της βουλήσεως του για σύννομη συμπεριφορά.

Στην περίπτωση της ανικανότητας προς καταλογισμό θα πρέπει είτε η ικανότητα διακρίσεως του αδίκου ή η ικανότητα συμμόρφωσης να έχει αρθεί ολοκληρωτικά.

Ο πραγματογνώμονας διαπιστώνει τα βιολογικά ή ψυχολογικά ευρήματα ενώ το δικαστήριο αντλεί συμπεράσματα για την ικανότητα για αντίληψη (διάκριση) ή την ικανότητα για συμμόρφωση μέσω μιας αξιολογικής διαδικασίας. Ο τελευταίος λόγος ανήκει στο δικαστή. Με άλλα λόγια, **η ικανότητα ή όχι προς καταλογισμό είναι νομική έννοια.**

Επίσης η ικανότητα ή μη για διάκριση και συμμόρφωση πρέπει να εξετάζονται σε συνάρτηση με συγκεκριμένη πράξη. **Άρα ένας γενικά ικανός για καταλογισμό, μπορεί για μια πράξη να θεωρηθεί ανίκανος ή περιορισμένα ικανός για καταλογισμό.**

2) Η κωφαλαλία της ΠΚ 33

Με βάση την ΠΚ 33 παρ. 1 ο κωφάλαλος είναι ανίκανος για καταλογισμό εφόσον δεν μπορεί να διαγνώσει το άδικο της πράξεώς του και να ενεργήσει με βάση αυτή τη διάγνωση. Με βάση την παρ. 2, τιμωρείται με ελαττωμένη ποινή εφόσον δεν είναι ανίκανος για καταλογισμό. Δηλαδή, απλώς το γεγονός της κωφαλαλίας οδηγεί στον ελαττωμένο καταλογισμό (δεν έχουν το σύστημα των δύο ορόφων, αλλά αρκεί μόνο το βιολογικό πρόβλημα).

Διάγνωση της ανικανότητας για καταλογισμό και της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό

Η διάγνωση της ανικανότητας ή της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό απαιτεί τη συνεργασία μεταξύ δικαστή και πραγματογνώμονα (ψυχίατρο ή ψυχολόγο).

Ο πραγματογνώμονας συμβάλλει στη δημιουργία πεποίθησης του δικαστηρίου, στο οποίο όμως ανήκει η τελική κρίση, καθώς το εξεταζόμενο θέμα είναι νομικό και απαιτεί μια αξιολογική κρίση.

1) Ικανότητα για καταλογισμό και ελευθερία της βουλήσεως ως δικαιοθεωρητικό πρόβλημα

Για την εφαρμογή των ΠΚ 34 και 36 τίθεται το ερώτημα αν αυτός που έπραξε μπορούσε εν γένει να πράξει αλλιώς.

Αυτό συμβαίνει γιατί ο ποινικός καταλογισμός είναι νομική και όχι ηθική αποδοκιμασία του δράστη, σημαίνει δηλαδή όχι αποδοκιμασία της συνείδησης αλλά αποδοκιμασία πράξεως και μη συμμόρφωσης του δράστη προς τις προσταγές του δικαίου.

Ο νομοθέτης κρίνει ότι η ικανότητα για καταλογισμό εξαρτάται όχι μόνο από ένα βουλευτικό στοιχείο αλλά επιπλέον και από ένα νοητικό στοιχείο, δηλαδή την ικανότητα του δράστη για κρίση με την έννοια της κατοχής αντιλήψεων κοινωνικοηθικής μορφής, από τις οποίες μπορεί να προχωρήσει στη διαφοροποίηση ανάμεσα στο δίκαιο και το άδικο αποκτώντας έτσι αναγκαία αντικίνητρα.

Έτσι στην περίπτωση της ΠΚ 34, ο δράστης δεν θα μπορούσε να πράξει διαφορετικά από ό,τι έπραξε. Άρα ως προς την εκδήλωση αυτής του της συμπεριφοράς, ήταν ανελεύθερος. **Άνθρωπος μη ελεύθερος στο σχηματισμό βουλήσεως δεν μπορεί να τιμωρηθεί. Για να τιμωρηθεί θα πρέπει να μπορεί να είναι υπεύθυνος για τις πράξεις του.**

2) Το αξιολογικό πρόβλημα της διαπίστωσης in foro της ανικανότητας για καταλογισμό

Βασικές αμφιβολίες ως προς την ελευθερία βουλήσεως του ανθρώπου δεν επιτρέπεται να επηρεάσουν τον δικαστή στην απόφασή του. Ο δικαστής δεν πρέπει κινούμενος στο πλαίσιο που ορίζει ο νόμος να εξετάσει το ερώτημα εάν ο δράστης στη συγκεκριμένη περίπτωση ήταν σε κατάσταση να συμπεριφερθεί σύμφωνα με το νόμο. Άρα το πρόβλημα της ελευθερίας της ανθρώπινης βούλησης δεν μπορεί να καταστεί καθ' εαυτό αντικείμενο της δικαστικής απόφασης.

Καταλήγουμε λοιπόν στο κλειδί για την εφαρμογή των ΠΚ 34 και 36. Εάν η ανάλυση της προσωπικότητας του δράστη κατά το χρόνο της πράξης

υποδηλώνει μια τόσο σημαντική απόκλιση από το κανονικό έτσι να μην μπορεί να θεωρηθεί ψυχικά υγιής, τότε θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι αυτό το άτομο δεν μπορεί να καταστεί υπεύθυνο για τις πράξεις του. Είναι ένα διαφορετικό άτομο, που δεν μπορεί να τύχει τις ίδιες μεταχείρισης με τα κανονικά άτομα. Αντίθετα, αν η απόκλιση δεν είναι τόσο σημαντική, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι το άτομο μπορεί να καταστεί υπεύθυνο καθώς έχει κατ' αρχάς τη δυνατότητα γνώσης του αδίκου και συμμόρφωσης προς τη γνώση του. Εδώ θα έχουμε μειωμένο καταλογισμό. Άρα, **ο βαθμός βαρύτητας της διατάραξης της προσωπικότητας του δράστη γίνεται το κριτήριο για την ύπαρξη ή μη των αναφερόμενων στο «δεύτερο» όροφο ψυχολογικών προϋποθέσεων ή αντίστοιχα για την ουσιώδη μείωσή τους. Γίνεται λοιπόν μια σύγκριση μεταξύ της προσωπικότητας του δράστη κατά την πράξη και της προσωπικότητας του μέσου ανθρώπου και πρέπει να γίνει δεκτό ότι δεν υπήρχε δυνατότητα ούτε γνώσης του αδίκου ούτε συμμόρφωσης προς αυτή την αντίληψη.**

3) Η αξιολογική διάγνωση in foro της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό

Όπως και στην ανικανότητα για καταλογισμό έτσι και στην ελαττωμένη ικανότητα η διακλάδωση του ψυχολογικού σε δύο ικανότητες (ικανότητα διάκρισης του αδίκου και ικανότητα συμμόρφωσης) έχει σκοπό να υποδηλώσει ότι η διατάραξη μπορεί να επιδράσει είτε περισσότερο στο χώρο του νοητικού είτε στο χώρο του βουλητικού. Η διατύπωση του νόμου είναι ανακριβής. Δεν υπάρχει ελαττωμένη ικανότητα προς καταλογισμό όταν ο δράστης παρά την ουσιωδώς μειωμένη ικανότητα κρίσης, διέκρινε στην επίδικη περίπτωση το άδικο, ή οι αναστολές του παρέμεναν άθικτες και έπραξε κόντρα σε αυτές. Πρέπει ενόψει της περίπτωσης να διαπιστωθούν τα εξής:

- Ότι η διανοητική ή βουλητική αναποτελεσματικότητα του δράστη στηρίζεται ειδικά σε ένα από τα βιολογικά-εισαγωγικά κριτήρια
- Ότι ο δράστης παρά το βιολογικό εύρημα θα ήταν σε θέση να πράξει σύννομα. Δηλαδή αν δεν είχε αυτή την ψυχική διαταραχή θα έπραττε σύννομα

- Ότι αυτή η ικανότητα του δράστη για σύννομη συμπεριφορά ήταν ακριβώς ως συνέπεια του βιολογικού ευρήματος ουσιωδώς μειωμένη

Το ότι κάποιος είναι ανίκανος ή περιορισμένα ικανός για καταλογισμό αποτελεί αξιολογική κρίση του νομοθέτη η οποία εκφράζεται από το δικαστή.

Ο ελαττωμένα ικανός για καταλογισμό ανήκει στα κανονικά άτομα που υπό κανονικές συνθήκες είναι ικανά για καταλογισμό. Το ουσιώδες της ελάττωσης αποφασίζεται από την αξιολογική κρίση του δικαστηρίου στη συγκεκριμένη περίπτωση.

Συνεργασία δικαστή και πραγματογνώμονα

Εάν υπάρξουν κάποια περιστατικά που καθιστούν απλώς και μόνο πιθανή την περίπτωση του αποκλεισμού ή της μείωσης της ικανότητας για καταλογισμό, τότε το δικαστήριο μπορεί, ελλείψει της δικής του ειδημοσύνης, να σχηματίσει με τη βοήθεια του ψυχιάτρου ή ψυχολόγου πραγματογνώμονα μια επαρκώς τεκμηριωμένη κρίση και να αποκτήσει δικανική πεποίθηση (ΚΠοινΔ 177) σχετικά με την ικανότητα για καταλογισμό.

Πραγματογνωμοσύνη μπορεί να διατάξει ελεύθερα ο ανακρίνων όπως και το δικαστήριο, αυτεπάγγελα ή ύστερα από αίτηση κάποιου διαδίκου ή του εισαγγελέα αν απαιτούνται ειδικές γνώσεις ορισμένης επιστήμης ή τέχνης για να γίνει ακριβής διάγνωση και κρίση κάποιου γεγονότος (ΚΠοινΔ 183).

Η απόφαση για την ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό ή για την ανικανότητα για καταλογισμό ανήκει κυριαρχικά στο δικαστήριο. Ο πραγματογνώμονας συμμετέχει στην αποδεικτική διαδικασία, όντας βοηθός του δικαστή.

Όπως ορθά όμως υποστηρίζει ο Ανδρουλάκης, ο πραγματογνώμονας δεν είναι απλώς ένα όργανο απόδειξης, αλλά βοηθός του δικαστή και έκτακτο δικαστικό βοήθημα.

Ο ψυχίατρος δεν συμμετέχει συνήθως στη δίκη ως γιατρός με διαγνωστικά και θεραπευτικά καθήκοντα. Η διάγνωση είναι κατά κύριο λόγο αδιάφορη για το δικαστήριο και η θεραπεία διατάζεται σε εξαιρετικές περιπτώσεις (μέτρα ασφαλείας). Η αποστολή του προδιαγράφεται από το γεγονός ότι

αντιμετωπίζει άτομα που έχουν παραβεί με τις πράξεις τους την έννομη τάξη και γι αυτό απειλούνται με ποινικές κυρώσεις. Ουσιαστικοί χώροι δράσης του ψυχιάτρου-πραγματογνώμονα στην ποινική δίκη είναι: η **γνωμοδότηση της ικανότητας για καταλογισμό και η εκτίμηση της αξιοπιστίας των μαρτύρων. Άρα βοηθά το δικαστή στην απάντηση του ερωτήματος αν ένα άτομο είναι ικανό για καταλογισμό και συνεπώς πρέπει να τιμωρηθεί και ποιά ποινή είναι προσήκουσα για να εκτελεσθεί.**

Η συμμετοχή του πραγματογνώμονα γίνεται πάντα στο πλαίσιο της αρχής *nulla poena sine culpa*, δηλαδή στην πεποίθηση ότι μια πράξη δεν μπορεί να καταλογίζεται στον δράστη αν αυτός δεν έχει το κοινωνικά και νομικά αποδεκτό ελάχιστο όριο υπευθυνότητας.

Συσχέτιση ψυχικής ασθένειας και εγκληματικής πράξης (ειδική αρμοδιότητα του ψυχιάτρου-πραγματογνώμονα)

Ο Δημητρίου δέχεται ότι οι αδικοπραξίες των ψυχικά ασθενών θα μπορούσαν να καταταγούν σε πέντε κατηγορίες:

- Αυτές που είναι αποτέλεσμα των ψυχωτικών συμπτωμάτων και κυρίως των παραληρητικών ιδεών
- Αυτές που έχουν σκοπό να ικανοποιήσουν εσωτερικές καταναγκαστικές επιθυμίες (σεξουαλικές διαστροφές)
- Αυτές που είναι αποτέλεσμα διαταραχών της προσαρμογής και κατατάσσονται στις διαταραχές της προσωπικότητας
- Αυτές που οφείλονται σε ψυχική διαταραχή, αλλά ο παραβάτης συμπτωματικά πάσχει από ψυχικό νόσημα
- Αυτές που ο παραβάτης ανέπτυξε τη διαταραχή μετά την εκτέλεση της αδικοπραξίας ή προσποιείται ότι πάσχει από ψυχική διαταραχή.

Η συμβολή λοιπόν του ψυχιάτρου-πραγματογνώμονα σχετικά με την επίπτωση ενός ψυχικού εμποδίου πάνω στην ικανότητα του δράστη για διάκριση του αδίκου της πράξης του ή για συμμόρφωσή του σύμφωνα με αυτή τη διάκριση. Αποστολή του είναι καταδείξει στο δικαστήριο ότι η διαπιστωθείσα μορφή ψυχικής ασθένειας, τουλάχιστον εν μέρει, τελούσε σε αλληλουχία, συνδεόταν με το σχεδιασμό και την εκτέλεση της συγκεκριμένης εγκληματικής πράξης.

Κατ' αρχάς έχουμε τις λεγόμενες «πράξεις ξένες προς την προσωπικότητα του δράστη» οι οποίες σχετίζονται με την σχιζοφρενική ή την εκ πάθους ψύχωση και με βάση την αξιολογική κρίση βρίσκονται σε καθαρή αντίφαση με τις τάσεις του δράστη αυτών. Για τις πνευματικές ασθένειες λοιπόν ισχύει ότι στην εγκληματική πράξη που τελείται σε αλληλουχία με αυτές αντικατοπτρίζεται γενικώς μια μεταλλαγμένη, αλλοιωμένη κατανόηση της κατάστασης. Αυτή η μετάλλαξη οδηγεί στην αλλοιωμένη κατανόηση εκ μέρους του δράστη της προσωπικής του συμπεριφοράς ή της συμπεριφοράς των άλλων.

Στη συνέχεια, έχουμε τις ενδογενείς ψυχώσεις. Η ενδογενής ψύχωση δεν είναι εξωγενής (με την έννοια μιας εγκεφαλικής-οργανικής ή συμπτωματικής πρόκλησης) ούτε ψυχογενής (με την έννοια της δυναμικής συγκρούσεων και γένεσης συμπτωμάτων των νευρώσεων). Αποτελεί αυτοτελή εικόνα συμπτωμάτων και εμφανίζει μια διαφορετική ψυχοδυναμική και διαδρομή χαρακτηριστικών.

Τώρα ιδιαίτερα παραδείγματα:

Ο καταθλιπτικός συνήθως παρανομεί μέσω παραλείψεως, σπανίως και σε ανθρωποκτονίες (πχ παιδοκτονία της ΠΚ 303)

Ο μανιακός συνήθως μπορεί να πράξει άπασα πράξη ποινικώς κολάσιμη.

Ο σχιζοφρενής δεν μπορεί να διαπράξει εγκλήματα όπως κλοπή, υπεξαίρεση, ληστεία, εκβίαση, απάτη.

Κατανομή αρμοδιοτήτων ανάμεσα στο δικαστή ουσίας και τον ψυχίατρο πραγματογνώμονα

Σύμφωνα με τη δικαστική παραγγελία ο πραγματογνώμονας επικουρεί το δικαστήριο κατά την αξιολόγηση του αποδεικτικού ερωτήματος που έχει τεθεί σχετικά με την ικανότητα για καταλογισμό του κατηγορουμένου. Είναι μια διαδικασία που προηγείται της εφαρμογής του δικαίου.

Με βάση τις ιδιαίτερες γνώσεις του, την ειδημοσύνη του ο πραγματογνώμονας είτε μεταβιβάζει στο δικαστήριο γενικές εμπειρικές προτάσεις, δηλαδή αφηρημένα πορίσματα της επιστήμης που ασκεί, είτε εξάγει συμπεράσματα από συγκεκριμένα συνδετικά γεγονότα που έχουν υποβληθεί σε αυτόν από το δικαστήριο ή έχουν διαγνωσθεί από τον ίδιο σε σχέση με την ύπαρξη ή μη γεγονότων με δικονομική σημασία.

Έτσι ο πραγματογνώμονας λειτουργεί ως βοηθός του δικαστή με αποστολή την προετομασία της αξιολόγησης των αποδείξεων από το δικαστήριο.

Φτάνουμε στα εξής 2 συμπεράσματα:

- Η νομική αξιολόγηση του υλικού, το οποίο συντίθεται από τα γεγονότα που διαγνώσθηκαν με τη βοήθεια του πραγματογνώμονα εμπίπτει ως νομικό ζήτημα αποκλειστικά στο χώρο αρμοδιότητας του δικαστή
- Οι πραγματικές διαπιστώσεις που προηγούνται της εφαρμογής του δικαίου εμπίπτουν επίσης στην περιοχή ευθύνης του δικαστή, αφού ο πραγματογνώμονας είναι απλώς και μόνο βοηθός του.

Συνεπώς, ο δικαστής δεν επιτρέπεται να δεχθεί τη γνωμοδότηση του πραγματογνώμονα άνευ ετέρου αλλά θα πρέπει να την εξετάσει και να λάβει θέση είτε αποδεχόμενος αυτή είτε απορρίπτοντάς τη με ουσιαστική αξιολόγηση. Αν δεν τη δέχεται (είτε το δικαστήριο είτε το δικαστικό συμβούλιο) οφείλει να αιτιολογήσει ειδικά και εμπεριστατωμένα την αντίθετη άποψή του. Η ανασκευή της πραγματογνωμοσύνης θα πρέπει να είναι ουσιαστική, να παρουσιαστούν δηλαδή συγκεκριμένοι λόγοι για την μη αποδοχή οι οποίοι θα αφορούν είτε τα πραγματικά περιστατικά είτε τους εφαρμοστέους κανόνες και αρχές της Ψυχιατρικής. Απόφαση που παραμερίζει επιπόλαια την πραγματογνωμοσύνη εκδίδεται καθ' υπέρβαση εξουσίας και καθίσταται αναιρετέα. Εάν υπάρχουν 2 ή περισσότερες πραγματογνωμοσύνες, αντίθετες κατά περιεχόμενο, το δικαστήριο της ουσίας οφείλει να αιτιολογήσει την κρίση του αναφορικά με την αποδοχή μίας εκ των δύο (ή εκ των περισσοτέρων) εκθέσεων.

Το νομικό ζήτημα της αξιολόγησης της ικανότητας για καταλογισμό

Είναι νομικό ζήτημα καθώς το εύρημα που έχει διαπιστωθεί με την επικουρική συνεργασία του ψυχιάτρου-πραγματογνώμονα σε σχέση με την ψυχική κατάσταση του δράστη, θα πρέπει να υπαχθεί στο νόμο. Μόνο το δικαστήριο απαντά σε αυτό το νομικό ζήτημα.

Ο δικαστής έχει την υποχρέωση να αποφανθεί, να εξαγάγει από τα διαπιστωθέντα γεγονότα το συμπέρασμα εάν ο δράστης θα πρέπει να

θεωρηθεί ως ικανός για καταλογισμό, ελαττωμένα ικανός για καταλογισμό ή ανίκανος για καταλογισμό.

Άρα ο πραγματογνώμονας δεν πρέπει στην γνωμάτευσή του να καταλήγει στο παραπάνω συμπέρασμα, καθώς αυτό αποτελεί υπέρβαση αρμοδιότητας.

Αυτό που έχει να κάνει ο πραγματογνώμονας είναι να υποβάλει στο δικαστήριο το υλικό (που συντίθεται από γεγονότα) που μπορεί να αποκτηθεί μόνο με βάση ιδιαίτερες γνώσεις και παρατηρήσεις και να μεταδώσει στο δικαστήριο εκείνο το επιστημονικό εργαλείο που καθιστά δυνατή τη σωστή αξιολόγηση αυτού του υλικού.

Ο πραγματογνώμονας πριν αναλάβει το έργο του δίνει υποχρεωτικά όρκο κατά την ΚΠοινΔ 194. Στη συνέχεια ασχολείται με τα ζητήματα που του ανατέθηκαν από αυτόν που τον διόρισε χωρίς να κωλύονται να συμπεριλάβουν στην έρευνά τους και άλλα ζητήματα όπως την ανάγνωση εγγράφων της δικογραφίας ή πληροφορίες από τους μάρτυρες ή τους κατηγορουμένους (ΚΠοινΔ 196 παρ. 2). Η γνωμοδότηση είναι γραπτή. Σε αυτήν απαντά ο τεχνικός σύμβουλος με έγγραφες παρατηρήσεις. Αυτός διορίζεται από τον κατηγορούμενο ή τον πολιτικώς ενάγοντα για να αντικρούσει την πραγματογνωμοσύνη.

Ο πραγματογνώμονας οφείλει να ενημερώσει το δικαστή για την προσωπικότητα του δράστη συνολικά κατά το χρόνο της πράξης του και μάλιστα με τρόπο ακριβή και κατανοητό. Από την άλλη ο δικαστής αποφασίζει εάν αυτή η κατάσταση εμπίπτει σε ένα από τα βιολογικά (εισαγωγικά) κριτήρια των άρθρων 34 και 36 του ΠΚ και είναι «άξια νόσου».

Σε σχέση με τον ψυχολογικό όροφο των άρθρων 34 και 36 ΠΚ ο πραγματογνώμονας θα πρέπει να τοποθετηθεί ως προς τις επιδράσεις της ψυχικής ανωμαλίας που διαπιστώθηκε πάνω στη δυναμική της συνείδησης και της βούλησης κατά την τέλεση της πράξης. Αυτό όμως δεν είναι ταυτόσημο με το ερώτημα αν ο δράστης θα μπορούσε να πράξει αλλιώς, δηλαδή σύννομα. Πρόκειται για τοποθέτηση του πραγματογνώμονα για το εάν η πράξη του κατηγορουμένου μπορεί να ερμηνευθεί από τη σκοπιά της βιολογικής του καταστάσεως. Άρα εν τέλει, ο πραγματογνώμονας **οφείλει να κασταστήσει στο δικαστήριο σαφή το βαθμό βαρύτητας της ασθένειας του κατηγορουμένου.**

Είναι όμως νομικό ζήτημα το πόσο βαριά θα πρέπει να υπήρξε η ψυχική ανωμαλία του δράστη ώστε να οδηγήσει σε ανικανότητα ή ελαττωμένη ικανότητα προς καταλογισμό.

Πάντως η δικαστηριακή πρακτική δείχνει ότι ο πραγματογνώμονας είτε με δική του πρωτοβουλία είτε μετά από ρητή ερώτηση του δικαστή παρουσιάζει και τα νομικά συμπεράσματα αποφαινόμενος ότι ο δράστης δεν είχε ικανότητα διάκρισης ή ικανότητα συμμόρφωσης ή ότι θα πρέπει να θεωρηθεί ελαττωμένα καταλογιστός.

Συμπεράσματα:

- Ο ψυχίατρος ή ψυχολόγος πραγματογνώμονας δεν είναι δικονομικά υποχρεωμένος να προχωρήσει σε νομικές αξιολογήσεις. Άλλωστε το γνωμοδοτικό τους καθήκον αφορά την επιστήμη τους που δεν είναι η νομική και έτσι εάν κάνουν νομική γνωμοδότηση δεν λειτουργούν ως πραγματογνώμονες κατά τον ΚΠοινΔ και συνεπώς δεν υπόκεινται σε γνωμοδοτικό καθήκον.
- Στην περίπτωση που όμως αυτός τοποθετηθεί σχετικά με την εφαρμογή ή μη εφαρμογή των ΠΚ 34 και 36, το δικαστήριο θα πρέπει να θεωρήσει αυτή την τοποθέτηση ως μια τεκμηριωμένη έκφραση γνώμης που δεν το απαλλάσσει από την υποχρέωση να σχηματίσει δική του πεποίθηση η οποία μπορεί να συμπίπτει ή όχι με τη γνώμη του πραγματογνώμονα.

Η εκτίμηση των αποδείξεων

Έχει προαναφερθεί ότι η εκτίμηση της πραγματογνωμοσύνης υπόκειται στην αρχή της ηθικής αποδείξεως της ΚΠοινΔ 177 και εκτιμάται ελεύθερα από το δικαστήριο, το οποίο όμως θα πρέπει να αιτιολογήσει ειδικώς την ενδεχόμενη απόρριψή της.

Η ενημέρωση του πραγματογνώμονα από το δικαστή

Πρώτον γίνεται αναφορά ότι θεωρητικά η πραγματογνωμοσύνη θα έπρεπε να διατάσσεται υποχρεωτικώς κάθε φορά που υπάρχει υπόνοια για την ύπαρξη ανικανότητας ή ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό ή όταν το ζητά η υπεράσπιση χωρίς όμως να έχει πρόθεση παρέλκυσης της δίκης

και νόθευσης του αποδεικτικού υλικού. Ο διατάξας την πραγματογνωμοσύνης δεν έχει δικαίωμα να τη διευθύνει.

Τώρα, ο δικαστής οφείλει να ενημερώσει τον πραγματογνώμονα για τη θέση που του δίνει ο ΚΠοινΔ. Πρέπει να του διασαφηνιστεί ότι δεν μπορεί να εξετάσει αυτοτελώς μάρτυρες, αλλά μόνο υπό τις προϋποθέσεις του ΚΠοινΔ και ότι η εισαγωγή του κατηγορουμένου σε θεραπευτικό κατάστημα για παρακολούθηση δεν θεμελιώνει το δικαίωμα σε σωματικές επεμβάσεις. Επίσης πρέπει να του τονιστεί ότι η έννοια «νοσηρός» των άρθρων 34 και 36 ΠΚ δεν είναι ταυτόσημη με την ιατρική έννοια της νόσου. Ακόμα, πρέπει να του γνωστοποιήσει τα ζητήματα κατ' άρθρο 195 του ΚΠοινΔ στα οποία πρέπει να στηρίξει τη γνωμοδοτική του δραστηριότητα.

Πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή κατά τη διενέργεια της ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης στη διασφάλιση των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου. Για παράδειγμα, η ΚΠοινΔ 200 επιτρέπει τον εγκλεισμό σε ψυχιατρικό κατάστημα έως 6 μήνες. Πρέπει πάντα να τηρούνται οι αρχές της αναλογικότητας και της αναγκαιότητας.

(Αναλογικότητα: μέτρο αναγκαίο, πρόσφορο, ανάλογο με την πράξη του δράστη).

Δικαστική Ψυχολογία

Εισαγωγή

Δικαστική Ψυχολογία και Ψυχολογία

Ανακριτική ή Αστυνομική: Ερευνώνται οι μέθοδοι για την προσήκουσα και αποτελεσματική εξιχνίαση της αλήθειας σε σχέση με την τελεσθείσα αξιόποινη πράξη με τη συλλογή και την αξιοποίηση του αποδεικτικού υλικού. Εν προκειμένω ασχολείται με τα ίχνη του εγκλήματος, τα μέσα της τέλεσής του, τις επιστημονικές μεθόδους εξακρίβωσης της ταυτότητας του δράστη.

Δικαστική Ψυχολογία: Ερευνά τα κρίσιμα ψυχικά φαινόμενα, τα γεγονότα, την ψυχολογική κατάσταση των παραγόντων της δίκης και το ψυχολογικό αντίκτυπο της δικαστηριακής πρακτικής. Εν προκειμένω, ασχολείται με τα

γενικότερα ψυχολογικά προβλήματα της ποινικής διαδικασίας, με την ψυχολογική διαδικασία της δικαστικής κρίσης και τα αίτια της δικαστικής πλάνης.

Και οι δύο αποσκοπούν στην αναζήτηση της ουσιαστικής αλήθειας. Βέβαια, η ανακριτική ξεκινά από τα πορίσματα της ψυχολογίας και προσπαθεί να εξεύρει τρόπους για να τα προσπεράσει.

Ο δικαστικός ψυχολόγος-πραγματογνώμονας

Γενικά

Η δραστηριότητά του ρυθμίζεται στα άρθρα ΚΠοινΔ 183-203 καθώς και στις διατάξεις ΚΠοινΔ 177-179.

Ειδικότερα, κατά την ΚΠοινΔ 186, ο δικαστής ή ο ανακριτής επιλέγουν και διορίζουν πραγματογνώμονα, εφόσον δεν επαρκούν οι δικές τους διαγνωστικές δυνατότητες (καθοριστικό στοιχείο, οι αμφιβολίες του δικαστή), καθοδηγούν τη δραστηριότητά του και αποφασίζουν για το άνοιγμα του φακέλου και για περαιτέρω –με βάση την πρόταση του πραγματογνώμονα– διερευνητικά μέτρα.

Το έργο του πραγματογνώμονα μπορεί να φέρει μια από τις ακόλουθες μορφές:

- Αναφορά κανόνων, δηλαδή αφηρημένων πορισμάτων της επιστήμης ή της τέχνης του
- Υπαγωγή πραγματικών περιστατικών στους πιο πάνω κανόνες
- Κατάθεση της προσωπικής αντίληψης όπως αυτή διαμορφώθηκε κατόπιν εφαρμογής της επιστήμης ή της τέχνης στην υπό κρίση περίπτωση

Κατά την ΚΠοινΔ 189, ο διοριζόμενος πραγματογνώμονας είναι υποχρεωμένος να δεχθεί την εντολή που του ανατέθηκε, εάν είναι δημόσιος υπάλληλος ή ασκεί νόμιμα επιστήμη, τέχνη ή επάγγελμα, που η γνώση τους κρίνεται αναγκαία για τη διενέργεια της πραγματογνωμοσύνης. Αν αρνηθεί τιμωρείται ως απειθής. Τούτο ισχύει ακόμα και αν πρόκειται για προκαταρκτική πραγματογνωμοσύνη.

Ο πραγματογνώμονας μπορεί για τους ίδιους λόγους όπως και ο δικαστής, λόγω προκατάληψης να εξαιρεθεί (ΚΠοινΔ 191). Οι λόγοι εξαίρεσης αναφέρονται στην ΚΠοινΔ 14 και 15.

Ο διάδικος μπορεί να ζητήσει την εξαίρεση κάθε πραγματογνώμονα που θα διορισθεί, αλλά δεν έχει αυτή τη δυνατότητα εάν το ίδιο πρόσωπο εμφανισθεί και ως μάρτυρας (ΚΠοινΔ 203).

Ως μάρτυρες νοούνται εκείνα τα πρόσωπα τα οποία καλούνται να καταθέσουν ορισμένα γεγονότα που αφορούν την ανακρινόμενη ή δικαζόμενη περίπτωση και υπέπεσαν στην αντίληψή τους. Άρα, αυτοί διαφέρουν ριζικά από τους πραγματογνώμονες επειδή καταθέτουν γεγονότα τα οποία αντιλήφθηκαν ή πληροφορήθηκαν από άλλους και αναφέρονται με οποιονδήποτε τρόπο στην συγκεκριμένη ποινική υπόθεση, ενώ οι πραγματογνώμονες εκφέρουν κρίσεις για γεγονότα που προέρχονται από τις ειδικές τους γνώσεις σε ορισμένη επιστήμη ή τέχνη χωρίς να έχουν προτέρα επαφή με αυτά.

Το κρίσιμο ερώτημα είναι αν τα εν λόγω πρόσωπα θα καταθέσουν ως μάρτυρες οπότε θα εφαρμοστεί ως προς αυτούς η νομοθεσία για τους μάρτυρες ή ως πραγματογνώμονες οπότε θα εφαρμοστούν οι διατάξεις για τους πραγματογνώμονες. Κατά την άποψη του Καρρά, σ αυτή την περίπτωση πρέπει να εξεταστούν ως μάρτυρες. Βέβαια με αυτή την πρακτική γεννάται το άτοπο να μην έχει δικαίωμα ο ενδιαφερόμενος διάδικος να ζητήσει την εξαίρεση αυτού του προσώπου μολονότι στην ουσία πρόκειται για πραγματογνώμονα. Συνεπώς ορθότερη είναι η άποψη κατά την οποία, κάθε ειδικός που καλείται για να υποβοηθήσει το έργο του δικαστή πρέπει να θεωρείται πραγματογνώμονας έστω και αν δεν πρόκειται να εγχειρίσει έκθεση πραγματογνωμοσύνης, ώστε να εφαρμόζονται ως προς αυτόν οι διατάξεις για την πραγματογνωμοσύνη.

Κατά την ΚΠοινΔ 190 (περιπτώσεις απαλλαγής πραγματογνώμονα), εάν συντρέχουν οι λόγοι που προβλέπονται στην ΚΠοινΔ 188 (ποιοί δεν διορίζονται) ή οι λόγοι της ΚΠοινΔ 191 (λόγοι εξαίρεσης), ο πραγματογνώμονας που διορίστηκε έχει την υποχρέωση να ζητήσει την απαλλαγή του. Κατά την παρ. 2 του ίδιου άρθρου, εκείνος που προέβη στο διορισμό έχει το δικαίωμα με αιτιολογημένη απόφαση ή διάταξή του να αντικαταστήσει τον πραγματογνώμονα που αμελεί, όπως και εκείνον στον οποίο παρουσιάζεται μετά την αποδοχή, σοβαρό κώλυμα να ενεργήσει την πραγματογνωμοσύνη.

Το καθήκον του πραγματογνώμονα τελειώνει με την παρουσίαση και ερμηνεία των ευρημάτων του. **Η μεταφορά αυτών σε δικαιικές έννοιες εναποτίθεται στον δικαστή.** Πέραν τούτου ο πραγματογνώμονας θα πρέπει να γνωματεύσει μόνο ως προς ένα περιορισμένο τμήμα της

υπόστασης (πχ την κατάθεση ενός μάρτυρα) ενώ ο δικαστής θα πρέπει να εκτιμήσει ολόκληρη πραγματική και δικαιική κατάσταση.

Σχετικά με την δεσμευτικότητα της πραγματογνωμοσύνης, όπως έχει προειπωθεί, δεν δεσμεύει το δικαστήριο (αρχή ηθικής απόδειξης) αλλά νομολογιακώς, έχει γίνει δεκτό ότι αν το δικαστήριο απομακρύνεται από αυτή πρέπει να αιτιολογήσει ειδικώς αυτή του την πεποίθηση με την παρουσίαση γεγονότων που αποδεικνύονται και βάλλουν κατά της εγκυρότητας της πραγματογνωμοσύνης. Το ίδιο πρέπει να συμβεί και όταν επιλέγεται μία μεταξύ αντικρουόμενων πραγματογνωμοσυνών.

1) Συγκρούσεις ρόλων του ψυχολόγου-πραγματογνώμονα

Διλήμματα συναντά ο ψυχολόγος-πραγματογνώμονας στην προσπάθειά του για βασιμότητα και πληρότητα των ψυχοδιαγνωστικών ερευνών. Σε αυτή την προσπάθεια για μια διεξοδική διαφώτιση εν ονόματι της αρχής της δίκαιης δίκης μπορεί να ανταγωνίζεται το δικαίωμα που διασφαλίζεται από το Σύνταγμα για την προστασία της σφαίρας της προσωπικότητας (Σ 5). Ειδικότερες τέτοιες συνταγματικές διατάξεις είναι αυτές των άρθρων 2, 5, 7 παρ.2, 9, 19, 20 παρ. 1, 25. Μιλάμε για την πιθανή σύγκρουση μεταξύ του στόχου της πραγματογνωμοσύνης που είναι η προσέγγιση της ουσιαστικής αλήθειας για την κατάφαση της ενοχής και του δικαιώματος του εξεταζομένου για διασφάλιση της αξίας, της αξιοπρέπειάς του και του ιδιωτικού του χώρου. **Με βάση την υπερνομοθετική ισχύ των συνταγματικών διατάξεων, είναι αφόρητες και απαράδεκτες πραγματογνωμοσύνη και άλλες ανακριτικές πράξεις που επιφέρουν προσβολές της προσωπικότητας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.** Ειδικά η διενέργεια πραγματογνωμοσύνης που συνδέεται με την άσκηση βίας πρέπει να γίνει δεκτή με περισσή περίσκεψη εν όψει και της διάταξης του άρθρου 7 παρ. 2 του Συντάγματος. **Τέλος κάθε εξέταση πρέπει να γίνεται με σεβασμό στην αρχή της αναλογικότητας (Σ 25) δηλαδή με βάση την αναμενόμενη ποινή και την προσωπικότητα του δράστη.**

Απαγορεύεται η **ναρκοανάλυση**, δηλαδή η εξέταση κατηγορουμένων ή μαρτύρων σε κατάσταση ημινάρκωσης (ΠΚ 137^A παρ. 1 και 2) και η χρήση **ανιχνευτή ψεύδους**.

Αντίθετα, θα πρέπει να γίνει δεκτή η δυνατότητα χρήσης τεστ για αξιολόγηση της προσωπικότητας του κατηγορουμένου, τα οποία δεν

οδηγούν αμέσως στην απόδειξη της ενοχής ή μη αυτού. Κατ' αρχάς αυτά τα τεστ διενεργούνται μόνο από ψυχολόγο και όχι από ψυχίατρο. Κάθε τεστ οδηγεί στην ποσοτική εκτίμηση ενός γνωρίσματος της προσωπικότητας (πχ νοημοσύνη, πίστη κλπ). Τα τεστ **δεν απομονώνουν τη θέληση του κατηγορουμένου ή του μάρτυρα ούτε προσβάλλουν την προσωπικότητα του με κανένα τρόπο σε αντίθεση με την ναρκοανάλυση ή τον ανιχνευτή ψεύδους.**

2) Γενικά μεθοδολογικά προβλήματα της δικαστικής-ψυχολογικής γνωμοδότησης

Σε ορισμένες περιπτώσεις δίνεται στον πραγματογνώμονα από τη διατάσσουσα αρχή μια τοποθέτηση σύμφωνα με τη διατύπωση του νόμου (πχ ο δράστης ήταν ανίκανος να διακρίνει το άδικο ή ήταν κατά το χρόνο της πράξης όμοιος με ανήλικο;) ή μια δεσμευτική θέση (είναι η κατάθεση του μάρτυρα πειστική;). Δεδομένου ότι η τελική κρίση σ αυτά τα ερωτήματα ανήκει στο δικαστήριο, ο πραγματογνώμονας θα πρέπει να απαντήσει με τέτοιο τρόπο ώστε να μην προκαταβάλει την δικαστική αξιολόγηση.

Κατά κανόνα οι πραγματογνώμονες δεν μπορούν να λαμβάνουν γνώση των εγγράφων της διαδικασίας ή να ζητούν πληροφορίες από τους μάρτυρες ή τους κατηγορουμένους για να μην δημιουργείται προκατάληψη και ασκείται υποβολή στους πραγματογνώμονες. Κατ' εξαίρεση όμως και για να αποφευχθεί κίνδυνος επιδίωξης ανεύθυνων πληροφοριών με αιτιολογημένη διάταξη του διορίσαντος είναι δυνατόν να επιτραπεί στους πραγματογνώμονες, ύστερα από βεβαίωσή τους ότι έχουν απόλυτη ανάγκη γι αυτό να λάβουν γνώση των εγγράφων της διαδικασίας ή να ζητήσουν μέσω του διορίσαντος ανακριτικού υπαλλήλου πληροφορίες από τους μάρτυρες ή τους κατηγορουμένους (ΚΠοινΔ 196 παρ. 2).

Η πραγματική εξέταση που μοιάζει τυπικά με την τρίβαθμη κλινική-ψυχολογική διαγνωστική: αιτιολογία (προέλευση), συμπτωματική (πώς εμφανίζεται) και πρόγνωση (προβλεψη), αρχίζει με τη λήψη του ατομικού ιστορικού. Μετά δύναται να γίνουν εξετάσεις για την προσωπικότητα και την ευφυΐα του εξεταζομένου.

Κατά τη γνωμοδότηση για δράστη, διακρίνουμε μεταξύ αυτού που έχει αποδεχθεί την πράξη του και αυτού που δεν την έχει αποδεχθεί. Μετά το πέρας της εξέτασης πρέπει να ενημερωθεί αυτός που συμμετείχε σε αυτή. Η γνωμοδότηση παραδίδεται γραπτώς στο δικαστήριο ή στον ανακριτικό υπάλληλο που τη διέταξε και καθίστα προσιτή σε όλους τους παράγοντες της δίκης (ΚΠοινΔ 147). Κατά την κύρια διαδικασία μπορεί να αναπτυχθεί και προφορικώς. Πρέπει να είναι αιτιολογημένη και να παρουσιάζει και τη μειοψηφούσα άποψη αν υπάρχει (ΚΠοινΔ 198). Οι διάδικοι μπορούν με αίτησή τους στο δικαστήριο να υποβάλλουν παρατηρήσεις για την πραγματογνωμοσύνη.

Αν προκύψουν στην ακροαματική διαδικασία νέα κρίσιμα πραγματικά περιστατικά άγνωστα στους πραγματογνώμονες, το δικαστήριο μπορεί να αναβάλλει την υπόθεση διατάσσοντας ταυτόχρονα συμπλήρωση της ανάκρισης με κατάλληλες για την περίπτωση ανακριτικές πράξεις και ιδίως συμπληρωματική πραγματογνωμοσύνη.

Η ψυχοδιαγνωστική συνομιλία και η δικαστική-ψυχολογική διερεύνηση

Υποβοηθούν στην έρευνα της προσωπικότητας.

Από το ιστορικό, τα τεστ, τα ερωτηματολόγια, τις παρατηρήσεις και τις διερευνήσεις γίνεται η συνολική παρουσίαση της εικόνας της προσωπικότητας υπό το πρίσμα της ειδικής δικαστικής ερωτηματοθεσίας. Βέβαια είναι σημαντικό να γίνει και μια πρόβλεψη με βάση τα παρόντα δεδομένα για την συμπεριφορά που πρόκειται να έχει στο μέλλον ο εξεταζόμενος.

Η ψυχολογική γνωμοδότηση της ικανότητας για καταλογισμό κατά την έννοια των άρθρων 34 και 36 του ΠΚ

Το κείμενο του νόμου

ΠΚ 34: Διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών ή της συνείδησης: Η πράξη δεν καταλογίζεται στο δράστη αν, όταν τη διέπραξε, λόγω νοσηρής διατάραξης των πνευματικών λειτουργιών ή διατάραξης της συνείδησης, δεν είχε την ικανότητα να αντιληφθεί το άδικο της πράξης του ή να ενεργήσει σύμφωνα με την αντίληψή του για το άδικο αυτό.

ΠΚ 36: Ελαττωμένη ικανότητα προς καταλογισμό: Αν εξαιτίας κάποιας από τις ψυχικές καταστάσεις που αναφέρονται στο άρθρο 34 δεν έχει εκλείψει εντελώς, μειώθηκε όμως σημαντικά (ουσιωδώς) η ικανότητα για καταλογισμό που απαιτείται κατά το άρθρο αυτό, επιβάλλεται ποινή ελαττωμένη (ΠΚ 83). Η διάταξη της προηγούμενης παραγράφου δεν εφαρμόζεται στην περίπτωση της υπαίτιας μέθης.

1) Επεξηγήσεις στις νομικές διατάξεις

Η διώροφη διαδικασία

Η αξιολόγηση ενός δράστη με βάση τις διατάξεις αυτές γίνεται σε μια διώροφη διαδικασία.

Στον πρώτο όροφο εξετάζεται η ύπαρξη ενός ή περισσότερων των προαναφερθέντων στοιχείων διατάραξης (βιολογικά ή εισαγωγικά κριτήρια) ως μια πιθανή αιτία για μια όχι-πλήρη ικανότητα για καταλογισμό.

Στο δεύτερο όροφο, τίθεται το ερώτημα εάν η ευρεθείσα ανωμαλία μπορούσε να διαταράξει στην περίπτωσή μας την ικανότητα για διάκριση ή συμμόρφωση ολικώς ή μερικώς.

Η ικανότητα για διάκριση και συμμόρφωση

Η ικανότητα για διάκριση του αδίκου προϋποθέτει την ελάχιστη γνώση των κοινωνικών κανόνων αλλά και της επίδρασης που έχει η πράξη στον εξωτερικό κόσμο.

Πέρα από γνώση ελέγχουμε και την ικανότητα για συμμόρφωση, τη θέληση να ακολουθηθεί το αποτέλεσμα της επεξεργασίας της γνώσης σχετικά με το άδικο. Έχουμε δηλαδή το τρίπτυχο διάκριση-πρόβλεψη-συμμόρφωση.

Διαφορά ανάμεσα σε ΠΚ 34 και 36

Όταν ισχύουν οι προϋποθέσεις της ΠΚ 34 ο δράστης έχει πράξει χωρίς ενοχή και πρέπει να αθωωθεί. Σε περίπτωση ανικανότητας για καταλογισμό, ο δράστης απαλλάσσεται μεν της ποινής, ενδέχεται όμως να υποβληθεί στο στερητικό μέτρο ασφαλείας «της φύλαξης» της ΠΚ 69. Όταν

ισχύουν οι προϋποθέσεις της ΠΚ 36 ο δράστης θεωρείται ικανός για καταλογισμό, όμως λόγω της ιδιαίτερης ψυχικής του κατάστασης κατά την πράξη, ο ΠΚ προβλέπει υποχρεωτική μείωση της ποινής εκφράζοντας έτσι ορθώς τη μειωμένη ενοχή του συγκεκριμένου ατόμου. Ουσιωδώς ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό=ουσιωδώς ελαττωμένη ικανότητα ενοχής=ουσιωδώς ελαττωμένη ποινή.

Η απόφαση για την εφαρμογή των ΠΚ 34 και 36 ανήκει στην εκτίμηση του δικαστηρίου. Ο πραγματογνώμονας έχει το καθήκον να παρουσιάσει την ψυχική κατάσταση του δράστη κατά την πράξη έτσι, ώστε ο δικαστής με δική του αξιολόγηση να μπορεί να καθορίσει το είδος και ένταση της προσβολής της ικανότητας για καταλογισμό στη συγκεκριμένη περίπτωση. Συνεπώς απαιτείται νομική αξιολόγηση της ψυχολογικής ή ψυχιατρικής γνωμάτευσης.

2) Η ικανότητα του δράστη για καταλογισμό (ενοχή) ως γενική προϋπόθεση

Ενοχή κατά την έννοια του νόμου υπάρχει **όταν η παράνομη πράξη ανάγεται στη βούληση του δράστη**. Ο νόμος θεωρεί όλους τους δράστες, ενόσω δεν υπόκεινται σε εξαιρέσεις που ρητώς ορίζονται, υπεύθυνους και ικανούς για καταλογισμό.

Σχετικά με την ενοχή έχουν αναπτυχθεί δύο απόψεις, μια ντεντερμινιστική και μια ιντετερμινιστική. Ο ΠΚ δέχεται τη δεύτερη.

Η **ιντετερμινιστική** θεωρία δέχεται ότι ο άνθρωπος συμπεριφέρεται όχι λόγω αιτίων που οφείλονται στην ανάπτυξή του και τα ερεθίσματά του (αυτό δέχεται η **ντετερμινιστική** θεωρία), αλλά από ελεύθερη επιλογή του.

3) Τα στοιχεία που αποκλείουν την ενοχή (ικανότητα για καταλογισμό) και αντίστοιχα μειώνουν την ενοχή (ικανότητα για καταλογισμό)

Τα βιολογικά στοιχεία που αναγράφονται στην ΠΚ 34 και ισχύουν και για την ΠΚ 36 είναι τα εξής δύο: **η νοσηρή διατάραξη των πνευματικών (ψυχικών) λειτουργιών και η διατάραξη της συνείδησης**. Εδώ μιλάμε για νομικούς όρους οι οποίοι πλησιάζουν την ψυχιατρική-ψυχολογική ορολογία. Άρα δεν μπορούν να εξηγηθούν με ένα ψυχολογικό ή

ψυχιατρικό σύστημα. Αποτελούν υπερκείμενες έννοιες, στις οποίες μπορεί να ενταχθεί ένας μεγάλος αριθμός ψυχικών οχλήσεων.

Η νοσηρή διατάραξη των πνευματικών (ψυχικών) λειτουργιών

Περιλαμβάνει όχι μόνο ασθένειες με ιατρική έννοια αλλά και καταστάσεις δηλητηρίασης (πχ αλκοόλ, ναρκωτικά), τραυματισμούς και παραμορφώσεις. Εδώ εντάσσεται η σχιζοφρένεια και οι λοιπές μανιο-καταθλιπτικές ασθένειες. Αυτές ονομάζονται ενδογενείς ψυχώσεις. Η εξακρίβωση του αν συντρέχει τέτοια περίπτωση ανήκει σε ψυχίατρο, όχι ψυχολόγο. Σε τέτοια περίπτωση η γνωμοδότηση θα πρέπει να αναφέρει και την πιθανή αναγκαιότητα ο δράστης να «φυλαχθεί» σε ψυχιατρικό κατάστημα κατά την ΠΚ 69.

Η διατάραξη της συνείδησης

Ως συνείδηση μπορεί να οριστεί η συγκράτηση της βίωσης των προσωπικών-ψυχικών δεδομένων και του περιβάλλοντος με σύγχρονη ύπαρξη της δυνατότητας αναλογισμού για αυτό το βίωμα. Η νομική έννοια της διατάραξης της συνείδησης θα πρέπει να οριστεί ως η θόλωση ή ο εν μέρει αποκλεισμός της αυτοσυνειδησίας ή της συνείδησης με τον έξω κόσμο ή της σχέσης ανάμεσα στα 2 αυτά μεγέθη.

- Το φαινόμενο της εξαρτώμενης από πάθος «διατάραξης της συνείδησης»: Η βαθιά διατάραξη της συνείδησης εμφανίζεται πολλές φορές, χωρίς αυτό να μπορεί να αποδειχθεί με ψυχολογικά κριτήρια, σε καταστάσεις πάθους όπως ο φόβος, η οργή ή ο τρόμος, ο πανικός. Δηλαδή εδώ δεν έχουμε αδυναμία αντίληψης και συμμόρφωσης βασισμένη σε σωματογενείς παράγοντες, αλλά βασισμένη σε συναισθήματα.
- Η γνωμοδότηση της βαθιάς διατάραξης της συνείδησης: Πρέπει να να δώσει στο δικαστήριο την εμπειρική βάση για την αξιολογική του απόφαση για απαλλαγή ή μη αυτού. Αποστολή του πραγματογνώμονα είναι να καταδείξει στο δικαστήριο ότι η διαπιστωθείσα μορφή ψυχικής ασθένειας ή ανωμαλίας τελούσε τουλάχιστον εν μέρει σε αλληλουχία με την εκτέλεση της συγκεκριμένης εγκληματικής πράξης.

Η αγνωστικιστική συζήτηση

Η αγνωστικιστική θεωρία υποστηρίζει ότι κανένας πραγματογνώμονας δεν μπορεί να εξηγήσει εμπειρικά αν ο δράστης είχε τη δυνατότητα του άλλως δύνασθαι πράττειν. Αντίθετα, η γνωστικιστική θεωρία θεωρεί ότι μια τέτοια εξήγηση είναι δυνατή. Σωστή είναι η μέση θέση. Ο πραγματογνώμονας οφείλει να απαντήσει στο ερώτημα του άλλως δύνασθαι πράττειν, αλλά πρέπει να γίνει δεκτό ότι η θέση του έχει περιθώρια σφάλματος.

4) Ειδικά προβλήματα σε σχέση με γνωμοδοτήσεις ως προς τα άρθρα 34 και 36 ΠΚ

Πραγματογνώμονας και δικαστής

Ο πραγματογνώμονας αναζητεί εμπειρικά δεδομένα και τα ερμηνεύει με βάση τις ειδικές του γνώσεις. Το αποτέλεσμα της γνωμοδότησής του είναι η άποψή του για το αν υπάρχει ή όχι ένα από τα στοιχεία της απαλλαγής των άρθρου 34 ΠΚ (που ισχύουν και για την ΠΚ 36). Αυτά τα στοιχεία παρουσιάζονται στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης εγκληματικής πράξης. Θα πρέπει με σαφή και κατανοητό τρόπο να παρουσιάσει την απόκλιση της συμπεριφοράς του δράστη από τη συμπεριφορά που έχει ο δικαστής στην αντίληψή του για το μέσο άνθρωπο.

Η ψυχολογία των μαρτύρων (Μ. Μαργαρίτης)

Εισαγωγή

1) Ο μάρτυρας και το αντικείμενο κατάθεσής του

Ο μάρτυρας είναι ένα προσωπικό μέσο απόδειξης δηλαδή παρουσιάζει γεγονότα με βάση την δική του αντίληψη ή την αντίληψη τρίτων η οποία του μεταφέρθηκε στα πλαίσια δικαστικής διαδικασίας η οποία δεν στρέφεται κατά αυτού.

Αντικείμενο κατάθεσης είναι μόνο πραγματικά γεγονότα όχι νομικά ζητήματα ή γεγονότα κοινής πείρας ή γενικές εντυπώσεις ή συμπεράσματα ή υποθέσεις του μάρτυρα. Δεν μπορεί να καταθέσει για

εσωτερικά γεγονότα, δηλαδή για συμβάντα ή καταστάσεις του εσωτερικού κόσμου του. Μπορεί όμως να παρουσιάσει πραγματικά περιστατικά από τα οποία εξάγονται συμπεράσματα για τον εσωτερικό κόσμο τρίτου.

2) Κριτήριο αλήθειας στη μαρτυρική κατάθεση

Αλήθεια είναι η αντιστοιχία μεταξύ αυτού που ισχυριζόμαστε και αυτού που υπάρχει. Αυτή την αλήθεια ήτοι την ακριβή αναπαράσταση του συμβάντος αναμένουμε στην ποινική διαδικασία από το μάρτυρα.

Κρατούσα άποψη είναι ότι η απόλυτη πιστή μαρτυρία είναι η εξαίρεση και όχι ο κανόνας. Οι μάρτυρες είτε υπαιτίως είτε ανυπαίτιως δεν αποδίδουν την πραγματική εικόνα του συμβάντος που υπέπεσε στην αντίληψή τους. Ακόμα και η αυστηρή ποινή της ΠΚ 225 (φυλάκιση ενός έτους) δεν αποτρέπει την ψευδομαρτυρία πολλές φορές.

Οι τρεις φάσεις της διαδρομής της κατάθεσης

1^η Φάση: Αντίληψη

Ως αντίληψη νοείται η λειτουργία μέσω της οποίας το υποκείμενο λαμβάνει τα πραγματικά γεγονότα και τα μετατρέπει σε εμπειρίες, τις οποίες μπορεί να αναπαράγει.

Παράγοντες που επηρεάζουν την αντίληψη: Μπορεί να είναι φυσικοί: φωτισμός, ταχύτητα εξέλιξης του συμβάντος. Μπορεί να είναι ψυχολογικοί: ένταση προσοχής μάρτυρα στο γεγονός, οξύτητα αισθήσεων, συγκινησιακή κατάσταση

2^η Φάση: Μνήμη

Είναι η ικανότητα του ανθρώπου να αποτυπώνει, διατηρεί και αναπλάθει παραστάσεις.

Παράγοντες που καθιστούν τη μνήμη μη αξιόπιστη: η πάροδος του χρόνου από το συμβάν μέχρι την λεκτική ανάπλαση, η ψυχική στάση του μάρτυρα απέναντι στο γεγονός, η απώθηση των δυσάρεστων καταστάσεων, η τροφοδοσία της μνήμης με άλλα στοιχεία, οι παθολογικές καταστάσεις.

Η συμπλήρωση των κενών της μνήμης: Ακούσια ή αυθαίρετα ο μάρτυρας συμπληρώνει τα κενά στη μνήμη του.

3^η Φάση: Αναπαραγωγή του συμβάντος

Μιλάμε για την λεκτική αναπαραγωγή του συμβάντος, την μαρτυρική κατάθεση.

Παράγοντες που μπορεί να καταστήσουν τη μαρτυρία ανακριβή: το δικαστικό περιβάλλον, γλωσσικοί παράγοντες, η συμπεριφορά αυτού που ρωτά (κανονικά θα πρέπει να γίνεται έμμετρη χρήση της δυνατότητας της ΚΠοινΔ 357 παρ. 4 για την ανάνγωση της κατάθεσης κατά την προδικασία), επίδραση τρίτων (κοινής γνώμης, άλλων μαρτύρων).

Η εκ προθέσεως ψευδής κατάθεση

Είναι μια πραγματικότητα. Γι αυτό υπάρχει και το έγκλημα της ψευδορκίας και της ψευδούς ανωμοτί κατάθεσης (ΠΚ 224 παρ. 2,3, 225).

Ψευδής είναι η κατάθεση που δεν αντιστοιχεί προς την αλήθεια και την εγκυρότητα των συμβάντων.

Κίνητρα: φόβος (είτε για εκδίκηση από τον κατηγορούμενο είτε για αποκάλυψη πλευρών της ζωής του που θέλει να παραμείνουν κρυφές), μη άψογος βίος, συμπάθεια, αντιπάθεια, εκδίκηση, πάθος, ματαιοδοξία, το συμφέρον (ΚΠοινΔ 211^Α: μόνο η μαρτυρική κατάθεση ή η απολογία προσώπου συγκατηγορουμένου για την ίδια πράξη δεν είναι αρκετή για την καταδίκη του κατηγορουμένου).

Η καλόπιστη ψευδολογία: Μιλάμε για περιπτώσεις κατά τις οποίες ο μάρτυρας με βούληση να εμφανίσει μια καλή εικόνα στο δικαστήριο, συμπληρώνει ενσυνειδήτως όλα τα κενά στη μνήμη του με φανταστικά γεγονότα.

Προβλήματα της προσφορότητας των καταθέσεων

Για την αξιολόγηση του περιεχομένου της πραγματικότητας των μαρτυρικών καταθέσεων εμφανίζεται ένα διώροφο βοηθητικό μοντέλο. Διακρίνουμε ανάμεσα στις γνωστικές προϋποθέσεις (μαρτυρική προσφορότητα και αντίστοιχα ικανότητα για κατάθεση) αφενός και στην αξιοπιστία αφετέρου. Η αξιοπιστία του μάρτυρα εξετάζεται από τη σκοπιά του δικαστή και τη σκοπιά του ψυχολόγου πραγματογνώμονα.

Στη μαρτυρική προσφορότητα ανήκουν οι λειτουργίες της αντίληψης, της μνήμης, της γλωσσικής κατανόησης και έκφρασης, του επαρκούς ελέγχου

των προσωπικών αντιλήψεων και ορισμένης κατανόησης της σημασίας της μαρτυρικής κατάθεσης. Σημαντικά στοιχεία είναι:

- Η ηλικία του μάρτυρα: Η μαρτυρία ανηλίκων αντιμετωπίζεται με δυσπιστία. Εξετάζονται ως μάρτυρες και στην προδικασία και στο ακροατήριο. Απλώς οι κάτω των 17 ετών δεν ορκίζονται (ΚΠοινΔ 221) και επιπλέον στην έκθεση εξέτασής τους αναγράφονται κατά λέξη οι ερωτήσεις που τους απευθύνονται (ΚΠοινΔ 226 παρ. 2). Παρόμοιο πρόβλημα αντιμετωπίζουμε και με τους υπερήλικες μάρτυρες, οι οποίοι μπορεί να έχουν υποστεί μερική βλάβη των αισθήσεων τους και συνεπώς να μην έχουν αντιληφθεί το γεγονός σε όλη του την έκταση.
- Το φύλο του μάρτυρα
- Το επάγγελμα και η μόρφωση του μάρτυρα
- Η ιδιαίτερη σχέση του μάρτυρα με τον κατηγορούμενο: Αντιμετωπίζονται με επιφυλακτικότητα μαρτυρικές καταθέσεις μελών της οικογένειας του κατηγορούμενου, γειτόνων, φίλων κλπ

Η ειδική μαρτυρική προσφορότητα

Οι διάφοροι τύποι μαρτύρων:

- Ο επιστημονικός/θετικός τύπος: περιγράφει εκείνο που αντελήφθη, χωρίς να προσθέτει κάτι δικό του. Διακρίνεται σε παρατηρητικό που περιγράφει ότι παρατήρησε και ερευνητικό που δεν αρκείται σε ότι αντελήφθη αλλά είναι ικανός να διεξάγει δική του έρευνα πάνω σε ζητήματα που δεν τον αφορούν
- Ο ευφάνταστος/καλλιτεχνικός/φιλολογικός τύπος: Λαμβάνει αφορμή από το συμβάν και παρουσιάζει με πειστικότητα φανταστικά/ανύπαρκτα περιστατικά.
- Ο ψευδολόγος: ψεύδεται λόγω μιας οιονεί παθολογικής κατάστασης. Διακρίνεται σε καυχησιολόγους, μυθομανείς, μυθοπλάστες και παραληρούντες.
- Ο ρήτορας
- Ο απεραντολόγος: αναφέρεται σε πολλές ασήμαντες λεπτομέρειες
- Ο συγκεντρωτικός: μπορεί να συμπεριλάβει στην κατάθεση και γεγονότα αναγόμενα στον εσωτερικό του κόσμο
- Ο αδιάφορος/επιπόλαιος
- Ο ισχυρογνώμων

- Ο παλίμβουλος: το αντίθετο του ισχυρογνώμονος μάρτυρα
- Ο δειλός
- Ο συνεσταλμένος
- Ο δικομανής
- Ο κακόγλωσσος
- Ο προκατειλημμένος
- Ο αυτοσχεδιάζων

Οι μάρτυρες εξ ακοής

Αυτοί δεν αντελήφθησαν οι ίδιοι προσωπικά το βιοτικό γεγονός επί του οποίου καλούνται να καταθέσουν, αλλά άκουσαν επ αυτού διήγηση, είτε του κατηγορουμένου είτε τρίτου προσώπου. Με βάση την ΚΠοινΔ 224 ο μάρτυρας πρέπει να κατονομάζει εκείνους από τους οποίους άκουσε τα κατατιθέμενα, διαφορετικά η κατάθεσή του δεν λαμβάνεται υπόψη. Εξαίρεση υπάρχει στην περίπτωση των «κρυφών» μαρτύρων, δηλαδή αυτών που εργάζονται μυστικά.

Αναγνωρίσεις προσώπων

Η ΚΠοινΔ 225 ορίζει ότι όταν πρόκειται ο μάρτυρας να κληθεί να αναγνωρίσει πρόσωπα ή πράγματα, προσκαλείται προηγουμένως να τα περιγράψει με τη μέγιστη δυνατή ακρίβεια.

Η μέθοδος της αξιολόγησης καταθέσεων

Οι δικαστές, οι εισαγγελείς και οι συνήγοροι αναζητούν το βαθμό αλήθειας της κάθε κατάθεσης με την υποβολή ερωτήσεων (ΚΠοινΔ 357) αλλά και με την εκφορά των παρατηρήσεων των παραγόντων της δίκης μετά την εξέταση του κάθε μάρτυρα σχετικά με οτιδήποτε μπορεί να καθορίσει την ακρίβεια της κατάθεσης (ΚΠοινΔ 358).

Τα εμπειρικά κριτήρια του δικαστή

- Οι χαρακτηριστικές λεπτομέρειες της κατάθεσης
- Η αφήγηση συναισθημάτων και διαθέσεων
- Η περιπλοκή της διαδρομής των γεγονότων

- Η διασαφηνιστική και επεξηγηματική διεύρυνση των γεγονότων
- Η σαφήνεια
- Τα ασυνήθιστα γεγονότα
- Ο χαρακτήρας και η πνευματική και διανοητική κατάσταση του μάρτυρα
- Η προσωπική θέση του μάρτυρα στη δίκη
- Οι συνθήκες αντίληψης του συμβάντος
- Η μνήμη του μάρτυρα
- Οι συνθήκες λήψης της κατάθεσής του

Η ψυχολογική πραγματογνωμοσύνη

Από το χώρο αυτό λείπει ένα εφαρμοσμένο στην πράξη μοντέλο έρευνας που να λαμβάνει υπόψη όλες τις μεταβλητές. Η πραγματογνωμοσύνη για την κατάθεση του μάρτυρα βασίζεται κυρίως σε εμπειρικές παρατηρήσεις των πραγματογνωμόνων.

Η πρακτική της γνωμοδότησης επί της κατάθεσης

- 1) Η μελέτη των φακέλων: Μέσω αυτών αποκτώνται πληροφορίες για την προσωπικότητα του μάρτυρα από άλλες γνωμοδοτήσεις ή από πιστοποιητικά κλπ
- 2) Πρόσκληση του υπό εξέταση
- 3) Προαιρετική ή υποβολή του μάρτυρα σε εξέταση
- 4) Ενημέρωση του μάρτυρα
- 5) Τρόπος εξέτασης: Χρησιμοποιούνται τεστ για την παρουσίαση γνωσιολογικών, ενεργοποιητικών, κοινωνικών και άλλων μορφών συμπεριφοράς. Η πραγματοποίηση σωματικών εξετάσεων φαίνεται άσκοπη και κυρίως οι μάρτυρες δεν θέλουν να την υποστούν.
- 6) Καταγραφή της εξέτασης
- 7) Σύνταξη πραγματογνωμοσύνης: Παρουσιάζει την εικόνα της προσωπικότητας του μάρτυρα (προϋποθέσεις ανάπτυξης, κατάσταση ωριμότητας, διανοητική και κοινωνική ικανότητα απόδοσης, προηγούμενες εμπειρίες στο συγκεκριμένο χώρο).

Η γνωμοδότηση μπορεί να οδηγήσει (πάντα με περιθώριο απόκλισης) είτε στο συμπέρασμα της αληθινής είτε της ψευδούς κατάθεσης. Η τελική

απόφαση γίνεται πάντα στο δικαστήριο, όπου καλείται ο πραγματογνώμονας να εξεταστεί (ΚΠοινΔ 362). Η τελική κρίση για την αξιοπιστία ανήκει πάντα στο δικαστή.